

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

04. Subcommentary on the Book of the Fours (04. Catukkanipāta-
tīkā)

4. The Fourth Fifty (4. Catutthapaṇṇāsakaṃ)

PaliVerse

4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries

04. Subcommentary on the Book of the Fours

4. Catutthapaṇṇāsakam

1. Indriyavaggo

1-5. Indriyasuttādivaṇṇanā

151-155. Catutthassa paṭhamādīni uttānāneva.

Indriyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

6-8. Kappasuttādivaṇṇanā

156-158. Chaṭṭhe saṃvaṭṭanaṃ vinassanaṃ saṃvaṭṭo, saṃvaṭṭato uddhaṃ tathā ṭhāyī saṃvaṭṭaṭṭhāyī. Vivaṭṭanaṃ nibbattanaṃ, vaḍḍhanaṃ vā vivaṭṭo. “Tejosaṃvaṭṭo, āposamvaṭṭo, vāyosaṃvaṭṭoti evaṃ saṃvaṭṭasīmānukkamena saṃvaṭṭesu vattabbesu tathā avatvā āposamvaṭṭo, tejosaṃvaṭṭo, vāyosaṃvaṭṭoti vacanaṃ saṃvaṭṭamahābhūtaḍḍesaṇānupubbīyā”ti keci. “Bhāvīsaṃvaṭṭānupubbīyā”ti apare. Āpena saṃvaṭṭo āposamvaṭṭo. Saṃvaṭṭasīmāti saṃvaṭṭanamariyādā. Saṃvaṭṭatīti vinassati. Sadāti sabbakālaṃ, tīsupi saṃvaṭṭakālesūti attho. Ekaṃ buddhakkhettaṃ vinassatīti ettha buddhakkhettaṃ nāma tividhaṃ hoti jātikkhettaṃ, āṇākkhettaṃ, visayakkhettañca.

Tattha jātikkhettaṃ dasasahassacakkavāḷapariyantaṃ hoti, tathāgatassa paṭisandhiggahaṇādīsu kampaṭi. Āṇākkhettaṃ koṭisatasahassacakkavāḷapariyantaṃ, yattha ratanasuttaṃ khandhaparittaṃ dhajaggaparittaṃ ātānāṭiyaparittaṃ moraparittanti imesaṃ parittānaṃ ānubhāvo vattati. Visayakkhettaṃ anantāparimāṇaṃ, yaṃ “yāvatā vā panākaṇkheyyā”ti vuttaṃ. Tattha yaṃ yaṃ tathāgato ākaṇkhati, taṃ taṃ jānāti. Evametesu tīsu buddhakkhettesu ekaṃ āṇākkhettaṃ vinassati, tasmīṃ pana vinassante jātikkhettaṃ vinaṭṭhameva hoti, vinassantañca ekatova vinassati, saṇṭhahantañca ekatova saṇṭhahati. Sesamettha visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu vuttanayeneva gahetabbaṃ. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

Kappasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bhikkhunīsuttavaṇṇanā

159. Navame evaṃ pavattaṃ paccuppannataṇhaṃ nissāyāti “kudāssu nāmāhampi āsavānaṃ khayā”tiādīnā nayena anuttare vimokkhe pihaṃ uppādentassa uppannataṇhaṃ nissāya. Kathaṃ pana lokuttaradhamme ārabba āsā uppajjatīti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, na ārammaṇakaraṇavasena tattha pihā pavattati avisayattā puggalassa ca anadhigatabhāvato. Anussavūpaladdhe pana

anuttaravimokkhe uddissa pihaṃ uppādentō tattha pihaṃ uppādeti nāma.
Nākaḍḍhatīti kammāpathabhāvaṃ appattatāya paṭisandhiṃ na deti. Sesāṃ
suviññeyyameva.

Bhikkhunīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sugatavinayasuttavaṇṇanā

160. Dasame vaḷaṇṇajentīti sajjhāyanti ceva vācuggataṃ karontā dhārenti ca.
Avigatatāṇhatāya taṃ taṃ parikkhārajātaṃ bahumpi ādiyaṇṭīti bahulā, te eva
bāhulikā yathā “venayiko”ti. Te pana yasmā paccayabahulabhāvā yuttappayuttā
nāma honti, tasmā āha “paccayabāhullāya paṭipannā”ti. Sithilaṃ gaṇhantīti
sāthalikā, sikkhāya ādaragāravābhāvena sithilaṃ adaḷhaṃ gaṇhantīti attho. Sithilanti
ca bhāvanapūṃsakaniddeso, sithila-saddena vā samānatthassa sāthalasaddassa
vasena sāthalikāti padasiddhi veditabbā. Avagamanatoti adhogamanato,
orambhāgiyabhāvatoti attho. Nibbīriyāti ujjhītussāhā tadadhigamāya ārambhampi
akurumānā.

Sugatavinayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Indriyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Paṭipadāvaggo

1. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

161. Dutiyaṃsa paṭhame dukkhapaṭipadā dandhābhiññātiādīsu pāḷiyā āgatanayena
attho veditabbo. Tathā hi -

“Tattha katamā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā? Kicchena kasirena
samādhīṃ uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā uppajjati
paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati
dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā dukkhapaṭipadā
khippābhiññā paññā? Kicchena kasirena samādhīṃ uppādentassa khippaṃ
taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā uppajjati paññā pajānanā...pe... sammādiṭṭhi,
ayaṃ vuccati dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā. Tattha katamā
sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā? Akicchena akasirena samādhīṃ
uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā uppajjati paññā
pajānanā...pe... sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭipadā dandhābhiññā
paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā? Akicchena
akasirena samādhīṃ uppādentassa khippaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā
uppajjati paññā pajānanā...pe... sammādiṭṭhi, ayaṃ vuccati sukhapaṭipadā
khippābhiññā paññā”ti - ayamettha pāḷi.

Tattha kicchena kasirena samādhīṃ uppādentassāti pubbabhāge āgamanakāle
kicchena kasirena dukkhena sasaṅkhārena sappayogena kilese vikkhambhetvā
lokuttarasamādhīṃ uppādentassa. Dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassāti
vikkhambhitesu kilesesu vipassanāparivāse ciraṃ vasitvā taṃ
lokuttarasamādhisaṅkhātaṃ ṭhānaṃ dandhaṃ saṇikaṃ abhijānantassa
paṭivijjhantassa, pāpuṇantassāti attho. Ayaṃ vuccatīti yā esā evaṃ uppajjati, ayaṃ

kilesavikkhambhanappaṭipadāya dukkhattā, vipassanāparivāsapaññāya ca dandhattā maggakāle ekacittakkhaṇe uppannāpi paññā āgamanavasena “dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāmā”ti vuccati. Upari tīsu padesupi iminā nayena attho veditabbo.

Samkhittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vitthārasuttavaṇṇanā

162. Dutiye akatābhinivesoti akatādhikāro. Rūpānaṃ lakkhaṇādīhi paricchinditvā gahaṇaṃ rūpapariggaho. Tīsu addhāsu kilamatīti pubbante aparante pubbantāparanteti evaṃ tīsu padesesu kilamati. Pañcasu ñāṇesūti rūpapariggahādīsu pañcasu ñāṇesu. Navasu vipassanāñāṇesūti udayabbayādinavavipassanāñāṇesu. Sesamettha uttānameva.

Vitthārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Asubhasuttavaṇṇanā

163. Tatiye “yathā etaṃ, tathā ida”nti iminā nayanāti etena -

“Yathā idaṃ tathā etaṃ, yathā etaṃ tathā idaṃ;
Ajjhattaṇca bahiddhā ca, kāye chandaṃ virājaye”ti. -

Imaṃ desanānayaṃ saṅgaṇhāti. Tassattho - yathā idaṃ saviññāṇakāsubhaṃ āyuusmāviññāṇānaṃ anapagamā carati tiṭṭhati nisīdati sayati, tathā etaṃ etarahi susāne sayitaṃ aviññāṇakampi pubbe tesāṃ dhammānaṃ anapagamā ahosi. Yathā ca etaṃ etarahi matasarīraṃ tesāṃ dhammānaṃ apagamā na carati na tiṭṭhati na nisīdati na seyyaṃ kappeti, tathā idaṃ saviññāṇakampi tesāṃ dhammānaṃ apagamā bhavissati. Yathā ca idaṃ saviññāṇakaṃ netarahi susāne mataṃ seti na uddhumātakādibhāvamupagataṃ, tathā etaṃ etarahi matasarīraṃ pubbe ahosi. Yathā panetaṃ etarahi aviññāṇakāsubhaṃ matakasusāne seti uddhumātakādibhāvaṇca upagataṃ, tathā idaṃ saviññāṇakampi bhavissatīti. Tattha yathā idaṃ tathā etanti attanā matasarīrassa samānabhāvaṃ karonto bāhire dosaṃ pajahati. Yathā etaṃ tathā idanti matasarīrena attano samānabhāvaṃ karonto ajjhattike rāgaṃ pajahati. Yenākārena ubhayaṃ samaṃ karoti, taṃ sampajānanto ubhayattha mohaṃ pajahati.

Bahiddhā diṭṭhānanti bahiddhā susānādīsu diṭṭhānaṃ uddhumātakādidasannaṃ asubhānaṃ. “Navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasenā”ti kasmā vuttaṃ, nanu antimajīvikābhāvato piṇḍapātassa alābhalābhesu paritassanagedhādisamuppattito bhattassa sammadajananato kimikulasamvaddhanatoti evamādīhipi ākārehi āhārepaṭikūlatā paccavekkhitabbā. Vuttañhetuṃ - “antamidaṃ, bhikkhave, jīvikānaṃ yadidaṃ piṇḍolyaṃ atipāpoyaṃ lokasmim yadidaṃ piṇḍolyo vicarati pattapāṇīti. Aladdhā ca piṇḍapātaṃ paritassati, laddhā ca piṇḍapātaṃ gadhito mucchito ajjhopanno anādīnavadassāvī anissaraṇapañño paribhuñjatīti. Bhutto ca āhāro kassaci kadāci maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ āvahatī”ti.

Kaṭukīṭakādayo dvattiṃsakulappabhedā kimiyo naṃ upanissāya jīvantīti? Vuccate - antimajīvikābhāvo tāva cittaṃkilesavisodhanatthaṃ kammaṭṭhānābhinivesanato pageva manasi kātabbo “māhaṃ chavālātasadiso bhavye”nti. Tathā piṇḍapātassa alābhalābhesu paritassanagedhādisamuppattinivāraṇaṃ pageva anuṭṭhātabbaṃ suparisuddhasīlassa paṭisaṅkhānavato tadabhāvato. Bhattasammado anekantiko

paribhoge antogadhovāti veditabbo. Kimikulasamvaddhanam pana saṅgahetabbam, saṅgahitameva vā “navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasenā”ti ettha niyamassa akatattā. Iminā vā nayena itaresampettha saṅgaho daṭṭhabbo yathāsambhavamettha paṭikūlatāpaccavekkhaṇassa adhippetattā.

Evañca katvā visuddhimagge dasahi ākārehi paṭikūlatā veditabbā. Seyyathidaṃ - gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nidhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, nissandato, sammakkhanatoti. Evaṃ dasannaṃ vasena pāṭikulyavacanenapi idha “navanna”nti vacanaṃ na virujjhati, sammakkhanassa paribhogādīsu labbhamānabhāvā visuṃ taṃ aggahetvā na vadanti. Visuddhimagge pana sammakkhanaṃ paribhogādīsu labbhamānampi nissandavasena visesato paṭikūlanti dassetuṃ sabbapacchā ṭhapitā.

Ukkaṇṭhitasaññāya samannāgatoti tīsu bhavesu aruccanavasena pavattāya vipassanāpaññāya samannāgato. Nibbidānupassanā hesā saññāsīsena vuttā. Sesamettha uttānameva.

Asubhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4-6. Paṭhamakhamasuttādivaṇṇanā

164-166. Catutthe padhānakaraṇakāle sītādīni nakkhamati na sahatīti akkhamā. Khamati sahati abhibhavatīti khamā. Indriyadamaṇaṃ damā. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”tiādīnā nayena vitakkasamaṇaṃ samāti āha “akusalavitakkānaṃ vūpasamaṇapaṭipadā”ti. Nidassanamatthañcetaṃ, sabbesampi kilesānaṃ samanavasena pavattā paṭipadā samā. Pañcamachaṭṭhāni uttānatthāneva.

Paṭhamakhamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Mahāmoggallānasuttādivaṇṇanā

167-168. Sattamaṭṭhamesu mahāmoggallānattherassātiādīnā moggallānattherassa heṭṭhā tiṇṇaṃ maggānaṃ sukhapaṭipadadandhābhiññabhāvo, arahattamaggassa dukkhapaṭipadakhippābhiññabhāvo vutto, sārīputtattherassa pana heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ maggānaṃ sukhapaṭipadadandhābhiññabhāvo, arahattamaggassa ca sukhapaṭipadakhippābhiññabhāvo dassito. Yaṃ pana vuttaṃ visuddhimagge “buddhānaṃ pana cattāropi maggā sukhapaṭipadakhippābhiññāva ahesuṃ, tathā dhammasenāpatissa. Mahāmoggallānattherassa pana paṭhamamaggo sukhapaṭipadakhippābhiñño ahosi, upari tayo dukkhapaṭipadadandhābhiññā”ti. Yañca vuttaṃ aṭṭhasāliniyaṃ “tathāgatassa hi sārīputtattherassa ca cattāropi maggā sukhapaṭipadakhippābhiññāva ahesuṃ, mahāmoggallānattherassa pana paṭhamamaggo sukhapaṭipadakhippābhiñño upari tayo dukkhapaṭipadakhippābhiññā”ti, taṃ sabbaṃ aññamaññaṃ nānulometi. Imāya pāḷiyā imāya ca aṭṭhakathāya na sameti, tasmā vīmaṃsitabbameṭaṃ. Taṃtaṃbhāṇakānaṃ vā matena tattha tattha tathā tathā vuttanti gahetabbam.

Mahāmoggallānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sasaṅkhārasuttavaṇṇanā

169. Navame sasaṅkhārena dukkhena kasirena adhimattapayogaṃ katvāva kilesaparinibbānadhammoti sasaṅkhāraparinibbāyī. Asaṅkhārena appayogena adhimattapayogaṃ akatvāva kilesaparinibbānadhammoti asaṅkhāraparinibbāyī. Dhammānusārī puggalo hi āgamanamhi kilese vikkhambhento appadukkhena akasirena akilamantova vikkhambhetuṃ sakkoti. Saddhānusārī puggalo pana dukkhena kasirena kilamanto hutvā vikkhambhetuṃ, tasmā dhammānusārissa pubbhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaṃ ñāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Yathā nāma tikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, atisīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā dhammānusārino pubbhāgabhāvanā hoti. Saddhānusārino pana pubbhāgaggakkhaṇe kilesacchedakaṃ ñāṇaṃ dandhaṃ atikhiṇaṃ asūraṃ hutvā vahati. Yathā nāma kuṇṭhena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, atisīghaṃ na vahati, saddo suyyati, balavavāyāmakiccaṃ icchitabbaṃ hoti, evarūpā saddhānusārino pubbhāgabhāvanā hoti. Evaṃ santēpi nesaṃ kilesakkhaye nānattaṃ natthi, anavasesāva kilesā khīyanti.

Sasaṅkhārasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

10. Yuganaddhasuttavaṇṇanā

170. Dasame samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvetīti idaṃ samathayānikassa vasena vuttaṃ. So hi paṭhamam upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā uppādeti, ayaṃ samatho. So tañca taṃsampayutte ca dhamme aniccādīhi vipassati, ayaṃ vipassanā, iti paṭhamam samatho, pacchā vipassanā. Tena vuccati “samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti”ti. Vipassanāpubbaṅgamaṃ samatham bhāvetīti idaṃ pana vipassanāyānikassa vasena vuttaṃ. So taṃ vuttappakāraṃ samatham asampādetvā pañcupādānakkhandhe aniccādīhi vipassati. Paṭhamo lokuttaramaggo nibbattatīti sotāpattimaggaṃ sandhāya vadati, lokiyamaggavaseneva vā imissā pāḷiyā attho veditabbo. Kathaṃ? Maggo sañjāyati, pubbhāgiyo lokiyamaggo uppajjati. Āsevati nibbidānupassanāvasena. Bhāveti muccitukamyatāvasena. Bahulīkaroti paṭisaṅkhānupassanāvasena. Āsevati vā bhayatupaṭṭhānādīñāṇavasena. Bhāveti muccitukamyatādīñāṇavasena. Bahulīkaroti vuṭṭhānagāminivipassanāvasena. Saṃyojanāni pahīyanti. Anusayā byantī hontīti maggappaṭipāṭiyā pahīyanti byantī honti.

Dhammuddhaccaviggahitamānasanti obhāsādīsu ariyadhammoti pavattaṃ uddhaccaṃ vikkhepo dhammuddhaccaṃ, tena dhammuddhaccena vipassanāvīthito uggamanena virūpaṃ gahitaṃ pavattiyamānaṃ dhammuddhaccaviggahitamānasaṃ. Vuttañhetam -

“Dhammuddhaccaviggahitamānasaṃ hoti, aniccato manasi karoti, obhāso uppajjati, obhāso dhammoti obhāsaṃ āvajjati, tato vikkhepo uddhaccaṃ, tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Dukkato...pe... anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tathā aniccato manasikaroto ñāṇaṃ uppajjati...pe... pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upaṭṭhānaṃ upekkhā nikanti uppajjati, nikanti dhammoti nikantiṃ āvajjati, tato vikkhepo uddhaccaṃ, tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Dukkato...pe... anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti”ti. Sesamettha uttānameva.

3. Sañcetaniyavaggo

1. Cetanāsuttavaṇṇanā

171. Tatiyassa paṭhame kāyasañcetanāhetūti kāyakammanimittaṃ, kāyikassa kammassa kaṭattā upacitattāti attho. Esa nayo sesasañcetanādvayepi. Uddhaccasahagatacetanā pavattivipākaṃ detiyevāti “vīsatividhā”ti vuttaṃ. Tathā vacīsañcetanā manosañcetanāti ettha kāmāvacarakusalākusalavasena vīsati cetanā labbhanti. Idaṃ tathā-saddena upasaṃharati. Apicettha nava mahaggatacetanāpi labbhantīti iminā navahi rūpārūpakusalacetanāhi saddhiṃ manodvāre ekūnatimsāti tīsu dvāresu ekūnasattati cetanā hontīti dasseti. Avijjāpaccayāvāti idaṃ tāpi cetanā avijjāpaccayāva hontīti dassanatthaṃ vuttaṃ. Yathāvuttā hi ekūnasattati cetanā kusālāpi avijjāpaccayā honti, pageva itarā appahīnāvijjasseva uppajjanato pahīnāvijjassa anuppajjanato.

Yasmā yaṃ taṃ yathāvuttaṃ cetanābhedaṃ kāyasaṅkhārañceva vacīsaṅkhārañca manosaṅkhārañca parehi anussāhito sāmampi asaṅkhārikacittena karoti, parehi kāriyamāno asaṅkhārikacittena karoti, “idaṃ nāma kammaṃ karontopi tassa evarūpo nāma vipāko bhavissatī”ti evaṃ kammaṃ vipākañca jānantopi karoti, mātāpitūsu cetiyavandanādīni karontesu anukaronto dārako viya kevalaṃ kammaññeva vijjānanto “imassa pana kammassa ayaṃ vipāko”ti vipākaṃ ajānantopi karoti, tasmā taṃ dassetuṃ “sāmaṃ vā ta”ntiādi vuttaṃ. Parehi anāṇattoti saraseneva vattamāno. Jānantoti anussavādivasena jānanto.

Nanu ca khīṇāsavo cetiyaṃ vandati, dhammaṃ bhaṇati, kammaṭṭhānaṃ manasi karoti, kathamassa kāyakammādayo na hontīti? Avipākattā. Khīṇāsavena hi katakammaṃ neva kusalaṃ hoti nākusalaṃ, avipākaṃ hutvā kiriyāmatte tiṭṭhati. Tenassa te kāyādayo na honti. Tenevāha “khīṇāsavassa kāyena karaṇakammaṃ paññāyatī”tiādi. Tanti kusalākusalaṃ.

Khiḍḍāya padussantīti khiḍḍāpadosino, khiḍḍāpadosino eva khiḍḍāpadosikā. Khiḍḍāpadoso vā etesaṃ atthīti khiḍḍāpadosikā. Te kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṃ kīlanta tāya sampattiyā mahantatāya “āhāraṃ paribhuñjīmha na paribhuñjīmha”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkamato paṭṭhāya niraṇṭaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya karajakāyassa mandatāya. Manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesam tejjassa mandatāya kāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodakaacchayāguādīhi sakkā karajakāyaṃ upatthambhetuṃ. Devānaṃ pana tejo balavā hoti ulārapuññanibbattattā ulāragarusiniddhasudhāhārajīraṇato ca. Karajaṃ mantaṃ mudusukhumālabhāvato. Te ekaṃ āhāraṃ akkamitvāva saṇṭhāpetuṃ na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṃ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṃ padumaṃ vā uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenapi siñciyamānaṃ pākatiṃ na hoti vinassatiyeva, evameva pacchā niraṇṭaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti. Katame pana te devāti? “Ime nāmā”ti atṭhakathāya vicāraṇā natthi, “āhārūpacchedena ātape khittamālā viyā”ti vuttattā ye keci kabalīkārāhārūpajīvino devā evaṃ karonti, te evaṃ cavantīti

veditabbā. Abhayagirivāsino panāhu “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā, khiḍḍāya padussanamatteneva hete khiḍḍāpadosikāti vuttā”ti. Ko panettha devānaṃ āhāro, kā āhāraelāti? “Sabbesampi kāmāvacaradevānaṃ sudhā āhāro, sā heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānaṃ uparimānaṃ paṇītatamā hoti. Taṃ yathāsakaṃ divasavaseneva divase divase bhuñjanti. Keci pana badarappamāṇaṃ sudhāhāraṃ paribhuñjanti. So jivhāyaṃ ṭhapitamattoyeva yāva kesagganakhaggā kāyaṃ pharati, tesamyeva divasavasena sattadivasam yāpanasamatthova hoti”ti vadanti.

Issāpakatattā paduṭṭhena manasā padussantīti manopadosikā. Usūyavasena vā manaso padoso manopadoso, so etesaṃ atthi vināsahetubhūtoti manopadosikā. Akkuddho rakkhatīti kuddhassa so kodho itarasmim akkujjhante anupādāno ekavārameva uppattiyā anāsevano cāvetuṃ na sakkoti, udakantaṃ patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akkuddho taṃ cavanato rakkhati. Ubhosu pana kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññamhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro nissayadahanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthuṃ nidahanto accantasukhumālaṃ karajakāyaṃ vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati. Tenāha “ubhosu panā”tiādi. Tathā cāha bhagavā “aññamaññamhi paduṭṭhacittā kilantakāya...pe... cavantī”ti.

Katame tena devā daṭṭhabbāti ettha tenāti paccatte karaṇavacananti āha “katame nāma te devā daṭṭhabbā”ti. Karaṇattheyeva vā etaṃ karaṇavacananti dassento āha “tena vā attabhāvenā”ti. Sesamettha uttānameva.

Cetanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vibhattisuttavaṇṇanā

172. Dutiye atthappabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṃ atthe pabhedagataṃ ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā. Atthoti cettha saṅkhepato hetuphalaṃ. Tañhi hetuvasena araṇīyaṃ gantabbaṃ pattabbaṃ, tasmā “attho”ti vuccati. Pabhedato pana yaṃ kiñci paccayasamuppannaṃ, nibbānaṃ, bhāsitattho, vipāko, kiriyaṃ ime pañca dhammā “attho”ti veditabbā, taṃ atthaṃ paccavekkhantassa tasmim atthe pabhedagataṃ ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā. Tenāha “pañcasu atthesu pabhedagataṃ ñāṇa”nti. Ācikkhāmītiādīsu ādito kathento ācikkhati nāma, uddisatīti attho. Tameva uddesaṃ pariyosāpento deseti. Yathāuddiṭṭhamatthaṃ uddisanavasena pakārehi ñāpento ñāpeti. Pakārehi eva tamatthaṃ patiṭṭhāpento paṭṭhapeti. Yathāuddiṭṭhaṃ paṭiniddisanavasena vivarati. Vivaṭaṃ vibhajati. Vibhattaatthaṃ hetūdāharaṇadassanehi pākaṭaṃ karonto uttāniṃ karoti.

Tisso paṭisambhidāti dhammaniruttipaṭibhānapaṭisambhidā. Tattha dhammapaṭisambhidā nāma dhammapabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṃ ñāṇaṃ. Dhammoti ca saṅkhepato paccayo. So hi yasmā taṃ taṃ vidahati pavatteti ceva pāpeti ca, tasmā “dhammo”ti vuccati. Pabhedato pana yo koci phalanibbattako hetu, ariyamaggo, bhāsitaṃ, kusalaṃ, akusalanti ime pañca dhammā “dhammo”ti veditabbā, taṃ dhammaṃ paccavekkhantassa tasmim dhamme pabhedagataṃ ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā. Niruttippabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṃ niruttābhilāpe pabhedagataṃ ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidāti. Idaṃ vuttaṃ hoti - atthe

ca dhamme ca yā sabhāvanirutti, taṃ sabhāvaniruttiṃ saddaṃ ārammaṇaṃ katvā paccavekkhantassa tasmim̐ sabhāvaniruttābhilāpe pabhedagataṃ ñāṇaṃ niruttiṭṭhisambhidāti.

Evamayaṃ niruttiṭṭhisambhidā saddārammaṇā nāma jātā, na paññattiārammaṇā. Kasmā? Yasmā saddaṃ sutvā “ayaṃ sabhāvanirutti”ti jānanti. Ṭṭhisambhidāppatto hi “phasso”ti vutte “ayaṃ sabhāvanirutti”ti jānāti, “phassā”ti vā “phassa”nti vā vutte pana “ayaṃ asabhāvanirutti”ti jānāti. Vedanādisupi eseṇa nayo. Aññaṃ pana nāmākhyātaupasaggabyañjanasaddaṃ jānāti na jānātīti? Yadaggena saddaṃ jānitvā “ayaṃ sabhāvanirutti, ayaṃ asabhāvanirutti”ti jānāti, tadaggena tampi jānissatīti. Taṃ pana “nayaṃ ṭṭhisambhidāṭṭhi”nti ṭṭhikkhipitvā idaṃ vatthu kathitaṃ -

Tissadattatthero kira bodhimaṇḍe suvaṇṇasālākaṃ gahetvā “aṭṭhārasaṃ bhāsāsu katarabhāsāya kathamī”ti pavāresi. Taṃ pana tena attano uggahe ṭṭhatvā pavāritaṃ, na ṭṭhisambhidāya ṭṭhiteṇa. So hi mahāpaññatāya taṃ taṃ bhāsaṃ kathāpetvā uggaṇetvā evaṃ pavāresi. “Bhāsaṃ nāma sattā uggaṇhanti”ti vatvā panettha idaṃ kathitaṃ. Mātāpitāro hi daharakāle kumārake mañce vā pīṭhe vā nipajjāpetvā taṃ taṃ kathayamānā tāni tāni kiccāni karonti. Dārakā tesāṃ taṃ taṃ bhāsaṃ vavathāpenti “iminā idaṃ vutta”nti. Gacchante gacchante kāle sabbampi bhāsaṃ jānanti. Mātā damiḷi, pitā andhako. Tesāṃ jāto dārako sace mātukathaṃ paṭhamāṃ suṇāti, damiḷabhāsaṃ bhāsissati. Sace pitukathaṃ paṭhamāṃ suṇāti, andhakabhāsaṃ bhāsissati. Ubhinnaṃ pana kathaṃ assuṇanto māgadhabhāsaṃ bhāsissati. Yopi agāmake mahārañṇe nibbato, tattha añño kathento nāma natthi. Sopi attano dhammatāya vacanaṃ samuṭṭhāpento, māgadhabhāsameva bhāsissati. Niraye, tiracchānayaṇiyaṃ, pettivisaṇṇaṃ, manussalokaṃ, devaḷoketi sabbattha māgadhabhāsāva ussannā, sesā oṭṭakirātaandhakayonakadamiḷabhāsādikā aṭṭhārasa bhāsā parivattanti, kālantareṇa aññathā honti ca nassanti ca.

Ayamevekā yathābhuccabrahmavohāraariyavohārasaṅkhātā māgadhabhāsā na parivattati. Sā hi katthaci kadāci parivattantīpi na sabbattha sabbadā sabbathāva parivattati, kappavināsepi tiṭṭhatīyeṇa. Sammāsambuddhopi hi tepīṭakaṃ buddhavacanaṃ tantim̐ āropento māgadhabhāsāya eva āropesi. Kasmā? Evañhi āharitum̐ sukhaṃ hoti. Māgadhabhāsāya hi tantim̐ āruḷhasa buddhavacanassa ṭṭhisambhidāppattānaṃ sotapathāgamanameṇa papañco. Tena saṅghaṭṭitamatteneṇa nayasatena nayasahassena attho upaṭṭhāti. Aññāya bhāsāya tantim̐ āruḷhakaṃ sodhetvā uggaṇetabbāṃ hoti, bahumpi uggaṇetvā pana puthujjanaṃ ṭṭhisambhidāppatti nāma natthi, ariyasāvaṇṇaṃ nopaṭṭhisambhidāppatto nāma natthi.

Ṭṭhibhānappaṭṭhedaṃ sallakkhaṇavibhāvanavavathānakaraṇasamatthaṃ ṭṭhibhāne pabhedagataṃ ñāṇaṃ ṭṭhibhānapaṭṭhisambhidā. Atthadhammādivisaṇṇaṃ hi tīsu ñāṇesu “imāni ñāṇāni idamatthajotakāni”ti evaṃ pavattañāṇassetam̐ adhivacanaṃ. Imā pana catasso ṭṭhisambhidā dvīsu ṭṭhāṇesu pabhedam̐ gacchanti, pañcahi kāraṇehi visadā hontīti veditabbā. Katamesu dvīsu? Sekkhabhūmiyañca asekkhabhūmiyañca, tattha sārīputtattherassa mahāmoggallānattherassa mahākassapaṭṭhedaṃ mahākaccāyanattherassa mahākoṭṭhikattherassaṇṇaṃ asītiyāpi mahātherānaṃ ṭṭhisambhidā asekkhabhūmiyaṃ pabhedagatā. Ānandattherassa, cittassa gahapatino, dhammikassa upāsakassa, upālissa gahapatino, khujjuttarāya upāsikāyāti evamādīnaṃ ṭṭhisambhidā sekkhabhūmiyaṃ pabhedagatāti imāsu dvīsu bhūmiṃsu pabhedam̐ gacchanti. Pabheda nāma maggehi adhigatānaṃ ṭṭhisambhidānaṃ pabhedagamaṇaṃ.

Katamehi pañcahi kāraṇehi paṭisambhidā visadā hontīti? Adhigamena, pariyattiyā, savanena, paripucchāya, pubbayogena. Tattha adhigamo nāma arahattaṃ. Tañhi pattassa paṭisambhidā visadā honti. Savanaṃ nāma dhammassavanaṃ. Sakkaccaṃ suñantassa hi paṭisambhidā visadā honti. Paripucchā nāma aṭṭhakathā. Uggahitapāliya atthaṃ kathentassa hi paṭisambhidā visadā honti. Pubbayogo nāma pubbayogāvacaratā haraṇapaccāharaṇanayena parihaṭakammaṭṭhānatā. Pubbayogāvacarassa hi paṭisambhidā visadā honti.

Etesu pana pariyatti, savanaṃ, paripucchāti imāni tīṇi pabhedasseva balavakāraṇāni, pubbayogo adhigamassa balavapaccayo. Pabhedassa hoti na hotīti? Hoti, na pana yathā adhigamassa balavapaccayo hoti, tathā pabhedassa. Pariyattisavanaparipucchā hi pubbe hontu vā mā vā, pubbayogena pana pubbe ceva etarahi ca saṅkhārasammasanaṃ vinā paṭisambhidādhigamo nāma natthi. Ime pana dvepi ekato hutvā paṭisambhidā upatthambhetvā visadā hontīti.

Vibhattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3-4. Mahākoṭṭhikasuttādivaṇṇanā

173-174. Tatiye phassāyatanānanti ettha ākaraṭṭho āyatanasaddoti āha “phassākarāna”ntiādi. “Suvaṇṇāyatanaṃ, rajatāyatana”ntiādīsu ākaropi “āyatana”nti vutto, sañjātisamosaraṇādivasenapi āyatanaṭṭho labbhatiyeva. Mā-iti paṭisedhe nipāto. Svāyaṃ channaṃ phassāyatanānaṃ asesam virāganīroddhā atthaññaṃ vacanaṃ kiñcīti sandhāyāhāti āha “mā bhaṇīti attho”ti. Pañcaphassāyatanāni niruddhānīti cakkhādīnaṃca tattha abhāvaṃ sandhāya vadati. Chaṭṭhassāti manāyatanassa. Catutthe natthi vattabbaṃ.

Mahākoṭṭhikasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Upavāṇasuttādivaṇṇanā

175-176. Pañcame vijjāyāti dibbacakkhupubbenivāsānussatiāsavakkhayañāṇasaṅkhātāya tivindhāya vijjāya, aṭṭhavidhāya vā. Aṭṭhavidhāpi hi vijjā vipassanāñāṇena manomayiddhiyā ca saha abhiññā pariggahetvā vuttā. Pannarasadhammabhedena caraṇena samannāgatoti sīlasamvaro, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, jāgariyānuyogo, saddhā, hirī, ottappaṃ, bāhusaccaṃ, vīriyaṃ, sati, paññā, cattāri rūpāvacarajjhānānīti evaṃ pannarasabhedena caraṇadhammena samannāgato. Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā etehi carati ariyasāvako gacchati amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇa”nti vuttā. Chaṭṭhe natthi vattabbaṃ.

Upavāṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Rāhulasuttavaṇṇanā

177. Sattame pathavīdhātūvesāti duvidhāpesā thaddhatṭhena, kakkhaḷaṭṭhena, pharusatṭhena ekalakkhaṇā pathavīdhātu evāti ajjhattikaṃ bāhirāya saddhiṃ yojetvā dasseti. Kasmā? Bāhirāya pathavīdhātuyā acetanābhāvo pākaṭo, na ajjhattikāya, tasmā bāhirāya saddhiṃ ekasadisā acetanāyevāti gaṇhantassa sukhapariggāhā hoti, yathā kiṃ? Dantena goṇena saddhiṃ yojito adanto katipāhameva visukāyati vipphandati, atha na cirasseva damathaṃ upeti, evaṃ ajjhattikaṃ bāhirāya saddhiṃ ekasadisāti gaṇhantassa katipāhameva acetanabhāvena upaṭṭhāti, atha na

cirenevassā acetanabhāvo pākaṭo hoti dhātumattatāya dassanato. Netam mama...pe... daṭṭhabbanti taṃ ubhayampi “na etaṃ mama, na esohamasmi, na eso me attā”ti evaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbam. Yathābhūtaṃ yathāsabhāvaṃ. Tañhi aniccādisabhāvaṃ, tasmā aniccaṃ dukkhamanattāti evaṃ daṭṭhabbanti attho. Yasmā “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti passanto neva katthaci attānaṃ passati, na taṃ parassa kiñcanabhāve upanetabbam passati, na parassa attānaṃ attano kiñcanabhāve upanetabbam passati, tasmā vuttaṃ “catukoṭikasunñatā nāma kathitā”ti.

Rāhulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Jambālīsuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame santanti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca kamaṇīyaṃ manoharam. Cetovimuttinti rūpārūpāvacaraṃ cittavimuttiṃ. Tenevāha “aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ aññataraṃ samāpatti”nti. Lepamakkhitenāti lākhāmakkhitenā. Pāripanthike asodhetvāti kāmaccchandāpāripanthike asodhetvā. Yo hi kāmādīnavapaccavekkhaṇādīhi kāmaccchandaṃ na suṭṭhu vikkhambhetvā kāyappassaddhivasena duṭṭhullaṃ suppaṭippassaddham akatvā ārambhadhātumanasikārādivasena thinamiddham na suṭṭhu paṭivinodetvā samathanimittamanasikārādivasena uddhaccakukkuccaṃ na samūhataṃ katvā aññepi samādhiparipantho dhamme na suṭṭhu sodhetvā jhānaṃ samāpajjati. So asodhitaṃ āsayaṃ pavittṭhabhamaro viya asuddham uyyānaṃ pavittṭharājā viya ca khippameva nikkhamati. Yo pana samādhiparipantho dhamme suṭṭhu visodhetvā jhānaṃ samāpajjati, so suvisodhitaṃ āsayaṃ pavittṭhabhamaro viya suparisuddham uyyānaṃ pavittṭharājā viya ca sakalampi divasabhāgaṃ antosamāpattiyāmyeva hoti.

Āyamukhānīti naditaḷākakandarapadarādito āgamanamaggā. Te ca kandarāyevāti āha “catasso pavisanakandarā”ti. Apāyamukhānīti apagamanamaggā. Apenti apagacchanti etehīti hi apāyā, te eva mukhānīti apāyamukhāni. Tāni ca udakanikkhamanacchiddānīti āha “apavāhanacchiddānī”ti, apāyasaṅkhātāni udakanikkhamanacchiddānīti attho. Sesam suviññeyyameva.

Jambālīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Nibbānasuttavaṇṇanā

179. Navame abhidhamme vuttanayenāti -

“Katamā hānabhāginī paññā? Paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti hānabhāginī paññā, tadanudhammatā sati santiṭṭhati tṭhītibhāginī paññā. Avitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti visesabhāginī paññā. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasañhitā nibbedhabhāginī paññā”ti -

Ādinā vibhaṅge vuttanayena evamattho veditabbo.

Tattha paṭhamassa jhānassa lābhinti yvāyaṃ appaṇaṇassa paṭhamassa jhānassa lābhī, taṃ. Kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācarantīti tato vuṭṭhitaṃ ārammaṇavasena kāmasahagatā hutvā saññāmanasikārā samudācaranti tudanti codenti. Tassa kāmānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā hāyati parihāyati, tasmā “hānabhāginī paññā”ti vuttā.

Tadanudhammatāti tadanurūpasabhāvā. Sati santiṭṭhatīti idaṃ micchāsatiṃ sandhāya vuttaṃ, na sammāsatiṃ. Yassa hi paṭhamajjhānānurūpasabhāvā paṭhamajjhānaṃ santato paṇītato disvā assādayamānā abhinandamānā nikanti uppajjati, tassa nikantivasena paṭhamajjhānapaññā neva hāyati na vaḍḍhati, ṭhitikoṭṭhāsikā hoti. Tena vuttaṃ “ṭhitibhāginī paññā”ti. Avitakkasahagatāti avitakkaṃ dutiyajjhānaṃ santato paṇītato manasikaroto ārammaṇavasena avitakkasahagatā saññāmanasikārā. Samudācarantīti paguṇato paṭhamajjhānato vuṭṭhitam dutiyajjhānādhigamattāya tudanti codenti, tassa upari dutiyajjhānānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā visesabhūtaṃ dutiyajjhānaṃ uppattipadaṭṭhānatāya “visesabhāginī”ti vuttā.

Nibbidāsahagatāti taṃyeva paṭhamajjhānalābhiṃ jhānato vuṭṭhitam nibbidāsāṅkhātena vipassanāññānaṃ sahagatā. Vipassanāññānaṃ jhānaṅgabhedo vattante nibbindati ukkaṇṭhati, tasmā “nibbidā”ti vuccati. Samudācarantīti nibbānasacchikiriyatthāya tudanti codenti. Virāgūpasāñhitāti virāgasāṅkhātena nibbānena upasaṃhitā. Vipassanāññānaṃ sakkā iminā maggena virāgaṃ nibbānaṃ sacchikātunti pavattito “virāgūpasāñhita”nti vuccati.

Taṃsāmpayuttasaññāmanasikārāpi virāgūpasāñhita eva nāma. Tassa tesam saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā ariyamaggappaṭivedhassa padaṭṭhānatāya “nibbedhabhāginī”ti vuttāti.

Nibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Mahāpadesasuttavaṇṇanā

180. Dasame mahāokāseti mahante okāse mahantāni dhammassa patiṭṭhāpanaṭṭhānāni. Yesu patiṭṭhāpito dhammo nicchīyati asandehato. Kāni pana tāni? Āgamanavisitṭhāni suttotaraṇādīni. Dutiyavikappe apadisīyantīti apadesā, mahantā apadesā etesanti mahāpadesā. “Sammukhā metam, āvuso, bhagavato suta”ntiadinā kenaci ābhatassa dhammoti vinicchayane kāraṇam. Kiṃ pana tanti? Tassa yathābhatassa suttotaraṇādi eva. Yadi evam katham cattāro? Yasmā dhammassa dve sampadāyo satthā sāvakā ca. Tesu sāvakā saṅghaṇapuggalavasena tividdhā. Evamimamhā mayāyaṃ dhammo paṭiggahitoti apadisitabbānaṃ bhedenā cattāro. Tenāha “sammukhā metam, āvuso, bhagavato suta”ntiadi. Tathā ca vuttaṃ nettiyam “cattāro mahāpadesā buddhāpadeso, saṅghāpadeso, gaṇāpadeso, puggalāpadeso. Ime cattāro mahāpadesā”ti. Buddho apadeso etassāti buddhāpadeso. Esa nayo sesesupī. Tenāha “buddhādayo...pe... mahākāraṇāni”ti.

Neva abhinanditabbanti na sampācchitabbam, ganthassa sampācchanaṃ nāma savananti āha “na sotabba”nti. Padabyañjanānīti padāni ca byañjanāni ca, atthapadāni byañjanapadāni cāti attho. Pajjati attho etehīti padāni, akkharādīni byañjanapadāni. Pajjitabbato padāni, saṅkāsānādīni atthapadāni. “Atṭhakathāyaṃ padasaṅkhātāni byañjanānīti byañjanapadāneva vuttāni”ti keci. Attham byañjentīti byañjanāni, byañjanapadāni. Tehi byañjitabbato byañjanāni, atthapadānīti ubhayasaṅghato. Imasmiṃ ṭhāneti tenābhatasuttassa imasmiṃ padese. Pāli vuttāti kevalo pāḷidhammo vutto. Attho vuttoti pāḷiyā attho vutto niddiṭṭho. Anusandhi kathitoti yathāraddhadesanāya uparidesanāya ca anusandhānaṃ kathitam, sambandho kathito. Pubbāparam kathitanti pubbena param avirujjhanañceva visesaṭṭhānañca kathitam pakāsitam. Evam pāḷidhammādīni sammadeva

sallakkhetvā gahaṇaṃ sādhuṃ uggahaṇanti āha “suṭṭhu gahetvā”ti. Sutte otāretabbānīti ñāṇena sutte ogāhetvā tāretabbāni. Taṃ pana ogāhetvā taraṇaṃ tattha otaraṇaṃ anuppavesanaṃ hotīti vuttaṃ “otaritabbānī”ti. Saṃsandetvā dassanaṃ sandassananti āha “vinaye saṃsandetabbānī”ti.

“Kiṃ pana taṃ suttaṃ, ko vā vinayo”ti vicāraṇāyaṃ ācariyānaṃ matibhedamukhena tamatthaṃ dassetuṃ “ettha cā”tiādi vuttaṃ. Vinayoti vibhaṅgapāṭhamāha. So hi mātikāsaññitassa suttassa atthe sūcanato “sutta”nti vattabbataṃ arahati. Vividhanayattā visiṭṭhanayattā ca vinayo, khandhakapāṭho. Evanti evaṃ suttavinayesu pariggayhamānesu vinayapiṭakampi na pariyādiyati parivārapāḷiyā asaṅgahitattā. Suttantābhidhammapiṭakāni vā suttaṃ atthasūcanādiatthasambhavato. Evampīti suttantābhidhammapiṭakāni suttaṃ, vinayapiṭakaṃ vinayoti evaṃ suttavinayavibhāge vuccamānēpi. Na tāva pariyādiyantīti na tāva anavasesato pariggayhanti. Kasmāti ceti āha “asuttanāmakañhī”tiādi. Yasmā suttanti imaṃ nāmaṃ anāropetvā saṅgītaṃ jātakādibuddhavadānaṃ atthi, tasmā vuttanayena tīṇi piṭakāni na pariyādiyantīti. Suttanipātaudānaitivuttakāni dīghanikāyādayo viya suttanti nāmaṃ āropetvā asaṅgītānīti adhippāyenettha jātakādīhi saddhiṃ tānīpi gahitāni. Buddhavaṃsacariyāpiṭakānaṃ panettha aggahaṇe kāraṇaṃ maggitabbaṃ, kiṃ vā etena magganena. Sabbopāyaṃ vaṇṇanānayo theravādadassanamukhena paṭikkhitto evāti.

Kiṃ atthīti asuttanāmakaṃ buddhavadānaṃ natthiyevāti dasseti. Taṃ sabbaṃ paṭikkhipitvāti “suttanti vinayo”tiādinā vuttasaṃvaṇṇanāyaṃ “nāyamattho idhādhippeto”ti paṭisedhetvā. Vineti etena kileseti vinayo, kilesavinayanūpāyo, so eva kāraṇanti āha “vinayo pana kāraṇa”nti.

Dhammeti pariyattidhamme. Sarāgāyāti sarāgabhāvāya kāmarāgabharāgaparibrūhanāya. Saṃyogāyāti bhavaṃsaṃyojanāya. Saupādānāyāti caturūpādānūpasamhitatāya. Mahicchatāyāti mahicchabhāvāya. Asantuṭṭhiyāti asantuṭṭhabhāvāya. Kosajjāyāti kusītabhāvāya. Saṅgaṇikāyāti kilesasaṅgaṇikavihārāya. Ācayāyāti tividhavaṭṭācayāya. Virāgāyāti sakalavaṭṭato virajjanatthāya. Visaṃyogāyāti kāmarāgādīhi visaṃyujjanatthāya. Anupādānāyāti sabbassapi kammabhavassa aggahaṇāya. Appicchatāyāti paccayappicchatādivasena sabbaso icchāya apagamāya. Santuṭṭhiyāti dvādasavidhasantuṭṭhabhāvāya. Vīriyārambhāyāti kāyikassa ceva cetasikassa ca vīriyassa paggaṇhanatthāya. Vivekāyāti pavivittabhāvāya kāmavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. Apacayāyāti sabbassapi vaṭṭassa apacayanāya, nibbānāyāti attho. Evaṃ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajjantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṃ hutvā virāgādibhāvāya saṃvattati, ekaṃsato eso dhammo, eso vinayo sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato kilesānaṃ vinayanato ca. Satthu sammāsambuddhassa ovādānurūpappavattibhāvato etaṃ satthusāsananti ca jāneyyāsīti attho.

Catusaccatthasūcanaṃ suttanti āha “sutteti tepiṭake buddhavadāne”ti. Tepiṭakañhī buddhavadānaṃ saccavinimuttaṃ natthi. Rāgādivinayakāraṇaṃ yathā tena suttapadena pakāsītanti āha “vinayeti etasmiṃ rāgādivinayakāraṇe”ti. Sutte otaraṇaṃ cettha tepiṭakabuddhavadānapariyāpannatāvaseneva veditabbaṃ, na aññathāti āha “suttappaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā”ti. Challaṃ utṭhapetvāti arogassa mahato rukkhassa tiṭṭhato upakkamena challikāya sakalikāya papaṭikāya vā

uṭṭhāpanaṃ viya arogassa sāsanaḍhammassa tiṭṭhato byañjanaṃ māttena tappariyāpannaṃ viya hutvā chāllisaḍisaṃ pubbāparaviruddhaṭṭhādidosaṃ uṭṭhapetvā paridīpetvā. Tādisāni pana ekaṃsato guḷhavaṣṣantaṛāḍipariyāpannāni hontīti āha “guḷhavaṣṣantara...pe... paññāyanti attho”ti. Rāgādivinayeti rāgādivinayanatthena atadākāratāya apaññāyamānāni chaḍḍetabbāni cajiṭabbāni na gahetabbāni. Sabbatthāti sabbavāresu.

Mahāpadesasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sañcetanīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Brāhmaṇavaggo

1-3. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā

181-183. Catutthassa paṭhamāḍini uttānatthāneva.

4. Abhayasuttavaṇṇanā

184. Catutthe socatīti citte uppannabalavasokena socati, cittasantāpena anto nijjhāyatīti attho. Kilamatīti tasṣeva sokassa vasena kāye ca uppannadukkhena kilamati. Paridevatīti sokuddehakavasena taṃ taṃ vippalapanto vācāya paridevati. Urattālīnti urattālaṃ, uraṃ tāletvāti attho. Tenāha “uraṃ tāletvā”ti. Kaṅkhāvicikicchāti ettha “ekamevidaṃ pañcamaṃ nīvaraṇaṃ. Kiṃ nu kho ida”nti āramaṇaṃ kaṅkhaṇato kaṅkhā, “idameva vara”nti nicchetuṃ asamaṭṭhabhāvato “vicikicchā”ti vuccati - “dhammasabhāvaṃ vicinanto kicchati, vigatā cikicchā”ti vā katvā.

Abhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Brāhmaṇasaccasuttavaṇṇanā

185. Pañcame etthāti etasmiṃ suññatānupassanādhikāre. Kvacīti katthaci ṭhāne, kāle, dhamme vā. Atha vā kvacīti ajjhataṃ bahiddhā vā. Attano attānanti sakattānaṃ “ayaṃ kho, bho brahmā, mahābrahmā...pe... vasī pitā bhūtabhabyāna”ntiādinā parehi parikkappaṃ attānañca kassaci kiñcanabhūtaṃ na passatīti dassento “kassacī”tiādimāha. Tattha parassāti parajāti paro purisoti vā evaṃ gahitassa. Na ca mama kvacanīti ettha mama-saddo aṭṭhānappayuttoti āha “mama-saddaṃ tāva ṭhapetvā”ti. Parassa cāti attano aññassa. Paro puriso nāma atthi mamaṭṭhāya ṭhito. Tassa vasena mayhaṃ sabbhaṃ ijjhatīti ekaccadiṭṭhigatikaparikkappitavasena paraṃ attānaṃ tañca attano kiñcanabhūtaṃ na passatīti dassento “na ca kvacanī”tiādimāha. Ettha ca nāhaṃ kvacanīti sakaattano sabbhāvaṃ na passati. Na kassaci kiñcanatasminti sakaattano eva kassaci attaniyataṃ na passati. Na ca mamaṭṭhi etaṃ dvayaṃ yathārahaṃ sambandhitabbaṃ, atthi-padaṃ paccekaṃ. Na ca kvacani parassa attā atthīti parassa attano abhāvaṃ passati. Tassa parassa attano mama kiñcanatā natthīti parassa attano anattaniyataṃ passati. Evaṃ ajjhataṃ bahiddhā khandhānaṃ attattaniyasuññatā-suddhasaṅkhārapuñjatā-catukoṭīkasuññatāpariggaṇhanena niṭṭhā hoti. Sesamettha suviññeyyameva.

Brāhmaṇasaccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Ummaggasuttavaṇṇanā

186. Chatṭhe ākaḍḍhīyatīti cittavasiko loko tattha tattha upakaḍḍhīyati. Tesaṃyevettha gahaṇaṃ veditabbanti ye apariññātavattukā cittassa vasaṃ gacchanti, tesaṃyeva gahaṇaṃ. Na hi pariññātakkhandhā pahīnakilesā cittassa vasaṃ gacchanti, cittaṃ pana attano vase vattenti. Saha sīlenāti cārittavārittasiṇena saddhiṃ. Pabbabhāgaṇapadanti dhutaṅgamādiṃ katvā yāva gotrabhuññaṃ, tāva pavattetabbam samathavipassanāsaṅkhātāṃ sammāpaṭipadaṃ. Sesaṃ suviññeyyameva.

Ummaggasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vassakārasuttavaṇṇanā

187. Sattame vassakāro brāhmaṇo magadhamahāmattoti ettha vassakāroti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ. Mahatiyā issariyamattāya samannāgato mahāmatto. Issariyamattāyāti ca issariyappamāṇenāti attho, issariyena ceva vittūpakaraṇena cāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo, upabhogūpakaraṇānipi hi loke “mattā”ti vuccanti. Magadharañño, magadharatṭhe vā mahāmattoti magadhamahāmatto. Tudisaññito gāmo nivāso etassāti todeyyo. Tenevāha “tudigāmaṇṣikassā”ti. Tudigāmaṇṣitā cassa tattha adhipatibhāvenāti daṭṭhabbā. So hi taṃ gāmaṃ soṇadaṇḍo viya, campaṃ kūṭadanto viya, khāṇumataṃ adhipatibhāvena ajjhāvasati. Mahaddhano hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo. Parisatīti parisāyaṃ, janasaṃuṇheti attho. Tenāha “sannipatitāya parisāyā”ti. Abhippasannoti ettha abhikkamanattho abhi-saddoti āha “atikkamma pasanno”ti, pasādanīyaṃ ṭhānaṃ atikkamitvā appasādanīyaṭṭhāne pasannoti adhippāyo. Taṃ taṃ kiccaṃ atthaṃ passatīti atthadasā, alaṃ samatthā paṭibālā atthadasā alamatthadasā, alamatthadase atisayantīti alamatthadasatarā. Tenāha “atthe passitum samatthā”tiādi. Neva sappurisaṃ na asappurisaṃ jānāti sappurisaḍḍhammaṃ asappurisaḍḍhammaṇca yāthāvato ajānato. Sesamettha uttānameva.

Vassakārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Upakasuttavaṇṇanā

188. Aṭṭhame nibbattivaseṇa nirayaṃ arahati, nirayaṃvattaniyena vā kammunā niraye niyuttoti nerayiko. Avīcimhi uppajjitvā tattha āyukappasaññitaṃ antarakappaṃ tiṭṭhatīti kappatṭho. Nirayūpapattiṃ pariharaṇavasena tikicchitum asakkuṇeyyoti atekiccho. Apariyādinnavāti aparikkhīṇāyeva. Sace hi eko bhikkhu kāyānupassanaṃ pucchati, añño vedanānupassanaṃ...pe... cittānupassanaṃ. “Iminā puṭṭhe ahaṃ pucchāmi”ti eko ekaṃ na oloketi, evaṃ santepi tesaṃ vāro paññāyati eva, buddhānaṃ pana vāro na paññāyati. Vidatthacaturaṅgulaṃ chāyaṃ atikkamanato puretaraṃyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā evaṃ cattāro. Sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañcindriyesu, aññe pañcabalesu, aññe sattabojjhaṅgesu, aññe aṭṭhamaggaṅgesu pañhe puccheyyūṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha. Sace aññe sattatiṃsa janā bodhipakkhiyesu pañhe puccheyyūṃ, tampi bhagavā tāvadeva katheyya. Kasmā? Yāvatā hi lokiyamahājane ekaṃ padaṃ kathente tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṃ padaṃ kathenteyeva bhagavā soḷasa padāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi

jivhā mudu, dantāvaraṇaṃ suphusitaṃ, vacanaṃ agaḷitaṃ, bhavaṅgaparivāso lahuko. Tena vuttaṃ - “apariyādinnavassa tathāgatassa dhammadesanā, apariyādinnaṃ dhammapadabyañjana”nti.

Tattha dhammadesanāti tantitṭhapanā. Dhammapadabyañjananti ettha dhammoti pāḷi. Pajjati attho etenāti padaṃ. Vākyañca padeneva saṅgahitaṃ. Atthaṃ byañjetī byañjanaṃ, akkharaṃ. Tañhi padavākyaṃ paricchijjamānaṃ taṃ taṃ atthaṃ byañjeti pakāseti. Etena aparāparehi padabyañjanehi sucirampi kālaṃ kathentassa tathāgatassa na kadāci tesam pariyaḍānaṃ atthīti dasseti. Guṇadhamṣīti guṇadhamṣanasīlo. Pagabboti vācāpāgabbhiyena samannāgato.

Upakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sacchikaraṇīyasuttavaṇṇanā

189. Navame nāmakāyenāti sahaajātanāmakāyena. Sesamettha uttānameva.

Sacchikaraṇīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

190. Dasame tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti āmedītavacanaṃ byāpanicchāvasena vuttanti āha “yato yato anuviloketī”ti. Anuviloketvāti ettha anu-saddopi byāpanicchāvacanamevāti anu anu viloketvāti attho, pañcapasādappaṭimaṇḍitāni akkhīni ummīletvā tato tato viloketvāti vuttaṃ hoti. Alanti yuttaṃ, opāyikanti attho “alameva nibbinditu”ntiādīsu viya. Puṭabandhanena pariharitvā asitabbaṃ puṭosaṃ sambalaṃ a-kārassa o-kāraṃ katvā. Tenāha “pātheyya”nti. Sesamettha suviññeyyameva.

Uposathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Brāhmaṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahāvaggo

1. Sotānugatasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame sotānugatānanti pasādasotaṃ anugantvā gatānaṃ, paguṇānaṃ vācugatānanti attho. Evaṃbhūtā ca pasādasotaṃ odahitvā ñāṇasotena suṭṭhu vavatthapitā nāma hontīti āha “pasādasota”ntiādi. Ekaccassa hi uggahitapubbavacanaṃ taṃ taṃ paguṇaṃ niccharitaṃ suṭṭhu vavatthapitaṃ na hoti. “Asukaṃ suttaṃ vā jātaṃ vā kathehī”ti vutte “sajjhāyitvā saṃsanditvā samanuggāhitvā jānissāmī”ti vadanti. Ekaccassa taṃ taṃ paguṇaṃ bhavaṅgasotasadisam hoti “asukaṃ suttaṃ vā jātaṃ vā kathehī”ti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “ñāṇasotena vavatthapitāna”nti. Itthiliṅgādīni tīṇi liṅgāni. Nāmādīni cattāri padāni. Paṭhamādayo satta vibhattiyo.

Vaḷañjetīti pāḷiṃ anusandhiṃ pubbāparavasena vācugataṃ karonto dhāreti. Vacasā paricitāti suddhasakavaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā, “dasasuttāni gatāni, dasavaggāni gatāni”tiādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Vaggādivasena hi idha vacasā paricayo adhippeto, na pana suttekadesassa

suttamattassa vacasā paricayo. Manasā anu anu pekkhitā bhāgasō nijjhāyitā veditā manusānupekkhitā. Yassa vācāya sajjhāyitaṃ buddhavacanaṃ manasā cintentassa tattha tattha pākaṭaṃ hoti, mahādīpaṃ jāletvā ʒhitassa rūpagataṃ viya vibhūtaṃ hutvā paññāyati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Suppaṭividdhāti nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā. Sesamettha suviññeyyameva.

Sotānugatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. ʒhānasuttavaṇṇanā

192. Dutiye saṃvāsenāti saḥavāsenā. Sīlaṃ veditabbanti “ayaṃ susīlo vā dussīlo vā”ti saḥa vasantena upasaṅkamantena jānitaḥbo. Tañca kho dīghena addhunā, na ittaranti tañca sīlaṃ dīghena kālena veditabbaṃ, na ittarena. Dvīhatīhañhi saṃyatākāro ca saṃvutindriyākāro ca na sakkā dassetuṃ. Manasi karotāti tampi “sīlamassa pariggahessāmī”ti manasikarontena paccavekkhanteneva sakkā jānituṃ, na itarena. Paññavatāti tampi sappaññeneva paṇḍitena. Bālo hi manasikarontopi jānituṃ na sakkoti.

Saṃvohārenāti aparāparaṃ kathanena.

“Yo hi koci manussesu, vohāraṃ upajīvati;
Evaṃ vāsetṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”ti. -

Ettha hi byavahāro nāma. “Cattāro ariyavohārā, cattāro anariyavohārā”ti ettha cetanā. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”ti ettha paññatti. “Vohāramattena so vohareyyā”ti ettha kathāvohāro. Idhāpi esova adhippeto. Ekaccassa hi sammukhākathā parammukhākathāya na sameti parammukhākathā sammukhākathāya. Tathā purimakathā pacchimakathāya, pacchimakathā ca purimakathāya. So kathaneneva sakkā jānituṃ “asuci eso puggalo”ti. Sucisīlassa pana purimaṃ pacchimena, pacchimañca purimena sameti. Sammukhākathitaṃ parammukhākathitena sameti, parammukhākathitañca sammukhākathitena, tasmā kathanena sakkā sucibhāvo jānitunti pakāsento evamāha.

Thāmoti ñāṇathāmo. Yassa hi ñāṇathāmo natthi, so uppannesu upaddavesu gahetabbaṃ gahaṇaṃ kattabbaṃ kiccaṃ apassanto advāragharaṃ pavitṭho viya carati. Tenāha “āpadāsu, bhikkhave, thāmo veditabbo”ti.

Sākacchāyāti saṃkathāya. Duppaññassa hi kathā uḍake geṇḍu viya uppilavati. Paññavato kathentassa paṭibhānaṃ anantaṃ hoti. Uḍakavipphanditeneva hi maccho khuddako vā mahanto vāti ñāyati.

Ñātivināsoti corarogabhayādīhi ñātīnaṃ vināso. Bhogānaṃ byasanaṃ bhogabyasanaṃ, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Tenāha “dutiyaḥpadeḥpi eseḥva nayo”ti. Pañhumaggoti pañhagavesanaṃ, ñātuṃ icchitassa atthassa vīmaṃsananti attho. Atappakanti atittikaraṭṭhena atappakaṃ sādurasabhojanaṃ viya. Saṇhanti sukhumasabhāvaṃ.

ʒhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhaddiyasuttavaṇṇanā

193. Tatiye karaṇassa uttaraṃ kiriyaṃ karaṇuttariyaṃ, taṃ lakkhaṇaṃ etassāti karaṇuttariyalakkhaṇo. Sesaṃ suviññeyyameva.

4. Sāmuḡiyasuttavaṇṇanā

194. Catutthe puggalassa pārisuddhiyā padhānabhūtāni vā aṅgāni pārisuddhipadhāniyaṅgāni. Sesamettha suviññeyyameva.

Sāmuḡiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vappasuttavaṇṇanā

195. Pañcame pihitattāti akusalassa pavesanadvāraṃ pidahitvā ṭhitattā. Kāyena saṃvaritabbañhi apihitena dvārena pavattanakaṃ pāpadhammaṃ saṃvaritvā ṭhito kāyena saṃvuto nāma. Khayavirāgenāti accantakhayasaṅkhātena virajjanena, anuppādanīrodhenāti attho. Kiṃ vijjā pubbe uppannāti? Ubhayametaṃ na vattabbaṃ. Pahānābhisamayabhāvanābhisamayānaṃ abhinnakālattā padīpujjalanena andhakāraṃ viya vijjuppadena avijjā niruddhāva hoti, vattabbaṃ vā hetuphalattamupacārasena. Yathā hi padīpujjalanahetuko andhakāravigamo, evaṃ vijjuppadahetuko avijjānīrodho. Hetuphaladhammā ca samānakālāpi pubbāparakālā viya voharīyanti yathā “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇa”nti paccayādānupapajjanakiriyā. Cittassa kāyassa ca vihananato vighāto, dukkhaṃ. Paridahanato pariḷāho.

Niccavihārāti sabbadā pavattanakavihārā. Ṭhapetvā hi samāpattivelam bhavaṅgavelaṅka khīṇāsavā iminā chaḷaṅgupekkhāvihārena sabbakālaṃ viharanti. Cakkhunā rūpaṃ disvāti cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Cakkhunā rūpaṃ disvāti hi nissayavohārena vuttaṃ. Sasambhārakathā hesā yathā “dhanunā vijjhati”ti, tasmā nissayasīsenā nissitassa gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Rāgasena na somanassajāto hotīti gehasitapemavasenapi javanakkhaṇe somanassajāto na hoti maggena samucchinnaṭṭā, na domanassajāto pasādaññāthattavasenapi. Upekkhako majjhatto hutvā viharatīti asamapekkhanena mohaṃ anuppādentō ñāṇupekkhāvaseneva upekkhako viharati majjhatto. Khīṇāsavo hi itṭhepi anitṭhepi majjhattepi ārammaṇe yo asamapekkhanena samasamā ayonisogahaṇe akhīṇāsavānaṃ moho uppajjati, taṃ anuppādentō maggeneva tassa samugghātitaṭṭā ñāṇupekkhāvaseneva upekkhako viharati, ayañcassa paṭipatti sativapullapattiyā paññāvepullapattiyā cāti vuttaṃ “satisampajaññapariggahitāyā”ti.

Ettha ca “chasu dvāresu upekkhako viharatī”ti iminā chaḷaṅgupekkhā kathitā. “Sampajāno”ti vacanato pana cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti tehi vinā sampajānatāya asambhavato. “Satatavihārā”ti vacanato aṭṭhapi mahākiriyaṭṭhāni labbhanti ñāṇupattipaccayarahitakālepi pavattijotānato. “Arajjanto adussanto”ti vacanato hasituppadāvoṭṭhabbanehi saddhiṃ dasa cittāni labbhanti. Arajjanādussanavasena pavatti hi tesampi sādharmaṇāti. Nanu cettha “upekkhako viharatī”ti chaḷaṅgupekkhāvasena imesaṃ satatavihārānaṃ āgatattā somanassaṃ kathaṃ labbhatīti? Āsevanatoti. Kiñcāpi hi khīṇāsavo itṭhānitṭhepi ārammaṇe majjhatte viya bahulaṃ upekkhako viharati attano parisuddhappakatibhāvāvijāhanato, kadāci pana tathā cetobhisaṅkhārābhāve yaṃ taṃ sabhāvato itṭhaṃ ārammaṇaṃ, tassa yāthāvato sabhāvaggahaṇavasenapi arahato cittaṃ somanassasahagataṃ hutvā pavattateva, tañca kho pubbāsevanavasena.

Kāyoti pañcadvārakāyo, so anto avasānaṃ etissāti kāyantikā, taṃ kāyantikaṃ. Tenāha - “yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavatta”nti. Jīvantikanti etthāpi eseva nayo. Pacchā uppajjitvāti etasmiṃ attabhāve manodvārikavedanāto pacchā uppajjitvā tato paṭhamam nirujjhati, tato eva atthasiddhamattham sarūpeneva dassetum “manodvārikavedanā paṭhamam uppajjitvā pacchā nirujjhati”ti vuttaṃ. Idāni tameva saṅkhepena vuttaṃ vivarituṃ “sā hī”tiādimāha. Yāva tettiṃsavassāni paṭhamavayo. Paññāsavassakāleti paṭhamavayato yāva paññāsavassakālā, tāva. Țhitā hotīti vaḍḍhihāniyo anupagantvā samarūpeneva Țhitā hoti. Mandāti mudukā atikhiṇā. Tadāti asītinavutivassakāle vadantepi tathāciraparicitepīti adhippāyo. Bhaggāti tejobhaggena bhaggā dubbaṇṇā. Hadayakoṭiṃyevāti cakkhādivatthūsu appavattitvā tesam ādiantakoṭibhūtam hadayavatthumyeva. Tāvāti yāva vedanā vattati, tāva.

Vāpiyāti mahātaḷākena. Pañcaudakamaggasampannanti pañcahi udakassa pavisananikkhamanamaggehi yuttaṃ. Tato tato vissandamānam sabbaso puṇṇattā. Paṭhamam deve vassantetiādi upamāsaṃsandanam. Imaṃ vedanam sandhāyāti imaṃ yathāvuttaṃ pariyosānappattaṃ manodvārikavedanam sandhāya.

Kāyassa bhedāti attabhāvassa vināsanato. Parato agantvāti paralokavasena agantvā. Vedanānam sītibhāvo nāma saṅkhāradarathapariḷābhāvo. So panāyam sabbaso appavattivasenevāti āha “appavattanadhammāni bhavissantī”ti.

Attabhāvam nāsetukāmassa daḷham uppannam saṃvegaññaṃ sandhāyāha “kudālo viya paññā”ti. Tato nibbattitajjhānasamādhim sandhāya “piṭakam viya samādhī”ti. Tannissāya pavattetabbavipassanārambhaññaṃ sandhāya “khanitti viya vipassanā”ti ca vuttaṃ. Sesamettha uttānameva.

Vappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sāḷhasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe kāyadaḷhibahulataṃ tapatīti tapo, attakilamathānuyogavasena pavattaṃ vīriyam. Tena kāyadaḷhibahulatānimittassa pāpassa jigucchanaṃ virajjanaṃ tapojigucchāti āha “dukkarakārikasaṅkhātenā”tiādi. Tapojigucchavādātiādisu tapojigucchaṃ vadanti, manasāpi tameva sārato gahetvā vicaranti, kāyenapi tameva allīnā nānappakāram attakilamathānuyogamanuyuttā viharantīti attho. Aparisuddhakāyasamācārāti aparisuddhena pāṇātipātādīnā kāyasamācārena samannāgatā. Aparisuddhavadācīsamācārāti aparisuddhena musāvādādīnā vacīsamācārena samannāgatā. Aparisuddhamanosamācārāti aparisuddhena abhijjhādīnā manosamācārena samannāgatā. Kāmaṃ akusalakāyasamācāravadācīsamācārappavattikālepi abhijjhādayo pavattantiyeva, tadā pana te cetanāpakkhikā vā abbohārikā vāti, manosamācāravāre eva abhijjhādivasena yojanā katā. Atha vā dvārantare pavattānam pāṇātipātādīnam vacīsamācārādibhāvābhāvo viya dvārantare pavattānampi abhijjhādīnam kāyasamācārādibhāvo asiddho, manosamācārābhāvo eva pana siddhoti katvā manosamācāravāre eva abhijjhādayo uddhaṭṭā. Tathā hi vuttaṃ -

“Dvāre caranti kammāni, na dvārā dvārācārino;
Tasmā dvārehi kammāni, aññaṃaññaṃ vavatthitā”ti.

Aparisuddhājīvāti aparisuddhena vejjakammadūtakammavaḍḍhiyogādīnā ekavīsātiesanābhedenā ājīvena samannāgatā. Idañca sāsane pabbajitānaṃyeva vasena vuttaṃ, “yepi te samaṇabrāhmaṇā”ti pana vacanato bāhirakavasena gahaṭṭhavasena ca yojanā veditabbā. Gahaṭṭhānampi hi jātīdhammakuladhammadesadhammavilomanavasena aññathāpi micchājīvo labbhateva.

Ñāṇadassanāyāti ettha ñāṇadassananti maggañāṇampi vuccati phalañāṇampi sabbaññutaññāṇampi paccavekkhaṇañāṇampi vipassanāñāṇampi. “Kiṃ nu kho, āvuso, ñāṇadassanavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti hi ettha maggañāṇaṃ “ñāṇadassana”nti vuttaṃ. “Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti ettha phalañāṇaṃ. “Bhagavatopi kho ñāṇaṃ udapādi sattāhakālakato ālāro kālāmo”ti ettha sabbaññutaññāṇaṃ. “Ñāṇaṃ pana me dassanaṃ udapādi, akuppā me vimutti, ayamantimā jātī”ti ettha paccavekkhaṇañāṇaṃ. “Ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatī”ti ettha vipassanāñāṇaṃ. Idha pana ñāṇadassanāyāti maggañāṇaṃ “ñāṇadassana”nti vuttaṃ. Tenāha “maggañāṇasaṅkhātāya dassanāyā”ti. Avirādhitāṃ vijjhatīti avirādhitāṃ katvā vijjhati. Sesamettha suviññeyyameva.

Sāḷhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mallikādevīsuttavaṇṇanā

197. Sattame appesakkhāti appānubhāvā. Sā pana appesakkhatā ādhipateyyasampattiyā parivārasampattiyā ca abhāvena pākaṭā hoti. Tattha parivārasampattiyā abhāvaṃ dassento “appaparivārā”ti āha. Issarāti ādhipateyyasaṃvattanakammabalena īsanasilā. Sā panassā issaratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātāti aḍḍhatāpariyāyabhāvena vadanto “aḍḍhāti issarā”ti āha. Mahantaṃ dhanametissā bhūmigatañceva vaḷaṇjanakañcāti mahaddhanā. Idha pana vaḷaṇjanakeneva dhanena mahaddhanataṃ dassento “vaḷaṇjanakadhanena mahaddhanā”ti āha. Īsatīti īsā, abhibhūti attho. Mahatī īsā mahesā, suppatiṭṭhitamahesatāya pana parehi mahesoti akkhātābbatāya mahesakkhā. Yasmā pana so mahesakkhābhāvo ādhipateyyaparivārasampattiyā viññāyati, tasmā “mahāparivārā”ti vuttaṃ.

Sanṭhānapāripūriyā adhikaṃ rūpamassāti abhirūpā. Sanṭhānapāripūriyāti ca hatthapādādisarīravayavānaṃ susaṇṭhitatāyāti attho. Avayavapāripūriyā hi samudāyapāripūrisiddhi. Rūpanti ca sarīraṃ “rūpavanteva saṅkhyāṃ gacchatī”tiādīsu viya. Dassanayuttāti surūpabhāvena passitabbayuttā, dissamānā cakkhūni piyāyatīti aññakiccavikkhepaṃ hitvāpi daṭṭhabbāti vuttaṃ hoti. Dissamānāva somanassavasena cittaṃ pasādetīti pāsādikā. Tenāha “dassanena pāsādikā”ti. Pokkharatāti vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesāṃ matena vaṇṇaṃca pokkharaṇca vaṇṇapokkharāni, tesāṃ bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti paramāya vaṇṇapokkharatāyāti uttamaparisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho daṭṭhabbo. Tenevāha “vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānenā cā”ti. Tattha vaṇṇenāti vaṇṇadhātuyā. Sarīraṃ nāma sannivesavisiṭṭho karacaraṇagīvāsīsādiavayavasamudāyo, so ca saṇṭhānamukhena gayhatīti āha “sarīrasaṇṭhānenā”ti.

Abhisajjātīti kujjhanavaseneva kuṭṭilakaṇṭako viya tasmim tasmim samuṭṭhāne makaradanto viya lagati. Yañhi kodhassa uppattiṭṭhānabhūte ārammaṇe upanāhassa paccayabhūtaṃ kujjhanavasena abhisajjanaṃ, taṃ idhādhippetaṃ, na lubbhanavasena. Kuppatītiādīsu pubbuppatti kopo, tato balavataro byāpādo laddhāsevanatāya cittassa byāpajjanato. Sātisaṃ laddhāsevanatāya tato byāpādatopi balavatarā paccatthikabhāvena thāmapatti patitthiyanā. Annaṃ pānantiādīsu adīyato annaṃ, khādaniyaṃ bhojanīyañca. Pātabyato pānaṃ, yaṃkiñci pānaṃ. Vasitabbato acchādetabbato vatthaṃ, nivāsanapāvuraṇaṃ. Yanti tenāti yānaṃ, chattupāhanavayhasivikādi yaṃkiñci gamanapaccayaṃ. Chattampi hi vassātapadukkhaniṇvāraṇena maggagamanasāadhananti katvā “yāna”nti vuccati. Mālanti yaṃkiñci sumanamālādipupphaṃ. Gandhanti yaṃkiñci candanādivilepanaṃ.

Mallikādevīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Attantapasuttavaṇṇanā

198. Aṭṭhame āhito ahaṃmāno etthāti attā, attabhāvo. Idha pana yo paro na hoti, so attā, taṃ attānaṃ. Paranti attato aññaṃ. Diṭṭheti paccakkhabhūte. Dhammeti upādānakkhandhadhamme. Tattha hi attā bhavati, attasaññādiṭṭhi bhavatīti attabhāvasamaññā. Tenāha “diṭṭheva dhammeti imasmimyeva attabhāve”ti. Chātaṃ vuccati taṇhā jighacchāhetutāya. Anto tāpanakilesānanti attano santāne darathapariḷāhajananaṃ santāpanakilesānaṃ.

Paresaṃ hananaghātanādinā rodāpanato luddo. Tathā vighātakabhāvena kāyacittānaṃ vidālanato dāruṇo. Thaddhahadayo kakkhaḷo. Bandhanāgāre niyutto bandhanāgāriko.

Khattiyābhisekenāti khattiyānaṃ kātabbaabhisekena. Santhāgāranti santhāravasena kataṃ agāraṃ yaññāgāraṃ. Sappitelenāti sappimissena telena. Yamakasnehena hi esā tadā kāyaṃ abbhañjati. Vacchabhāvaṃ taritvā ṭhito vacchataro.

Parikkhepakaraṇatthāyāti navamālāhi saddhiṃ dabbhehi vediyā parikkhipanatthāya. Yaññabhūmiyanti avasesayaññatṭhāne.

Dūrasamussāritamānasseva sāsane sammāpaṭipatti sambhavati, na mānajātikassāti āha “nihatamānattā”ti. Ussannattāti bahubhāvato. Bhogārogyādivatthukā madā suppahiyā honti nimittassa avatṭhānato, na tathā kulavijjāmadāti khattiyabrāhmaṇakulānaṃ pabbajitānampi jātivijjā nissāya mānajappaṇaṃ duppajahanti āha “yebhuyyena hi...pe... mānaṃ karonti”ti. Vijātitāyāti nihīnajātitāya. Patitṭhātumaṃ na sakkontīti suvisuddhaṃ katvā sīlaṃ rakkhitumaṃ na sakkonti. Sīlavasena hi sāsane patitṭhahanti. Patitṭhātunti vā saccappaṭivedhena lokuttarāya patitṭhāya patitṭhātumaṃ. Yebhuyyena hi upanissayasampannā sujātāyeva honti, na dujjātā.

Parisuddhanti rāgādīnaṃ accantameva pahānadīpanato nirupakkilesatāya sabbaso visuddhaṃ. Saddhaṃ paṭilabhatīti pothujjanikasaddhāvasena saddahati.

Viññujātikānañhi dhammasampattiggahaṇapubbikā saddhāsiddhi dhammappamāṇadhammappasannabhāvato. Jāyampatikāti gharaṇipatikā. Kāmaṃ “jāyampatikā”ti vutte gharasāmikagharasāminivasena dvinnamyeva gahaṇaṃ viññāyati, yassa pana purisassa anekā pajāpatiyo honti, tattha kiṃ vattabbanti ekāyapi saṃvāso sambādhoti dassanatthaṃ “dve”ti vuttaṃ. Rāgādīnā sakiñcanaṭṭhena, khattavatthuādinā sapaḷibodhatṭhena rāgarajādīnaṃ āgamanapathatāpi uppajjanaṭṭhānatā evāti dvepi vaṇṇanā ekatthā, byañjanaṃeva

nānaṃ. Alaggaṇaṭṭhenāti asajjanaṭṭhena appaṭibaddhabhāvena. Evaṃ akusalakusalappavattinaṃ ṭhānabhāvena gharāvāsapabbajjānaṃ sambādhabbhokāsaṃ dassetvā idāni kusalappavattiyāyeva aṭṭhānaṭṭhānabhāvena tesāṃ taṃ dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ.

Saṅkhepakathāti viṣuṃ viṣuṃ paduddhāraṃ akatvā saṅkhepato atthavaṇṇanā. Ekampi divasanti ekadivasamattampi. Akhaṇḍaṃ katvāti dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā. Kilesamalena amalinanti taṇhāsaṃkilesādivasena asaṃkiliṭṭhaṃ katvā. Paridahitvāti nivāsetvā ceva pārupitvā ca. Agāravāso agāraṃ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhiāvahaṃ agāraṃ hitaṃ.

Bhogakkhandhoti bhogarāsi bhogasamudāyo. Ābandhanaṭṭhenāti putto nattaṭiādinā pemavasena saparicchedavasena bandhanaṭṭhena. Amhākameteti ñāyantīti ñātī, pitāmahapituputtādivasena parivattanaṭṭhena parivaṭṭo. Sāmaññaṇvācīpi sikkhā-saddo ājīvasaddasannidhānato uparivuccamānavisesāpekkhāya ca visesaniviṭṭhova hotīti vuttaṃ “yā bhikkhūnaṃ adhisīlasaṅkhātā sikkhā”ti. Sikkhitabbaṭṭhena sikkhā, saha ājīvanti etthāti sājīvo. Sikkhanabhāvenāti sikkhāya sājīve ca sikkhanabhāvena. Sikkhaṃ paripūrentoti sīlasaṃvaraṃ paripūrento. Sājīvañca avītikkamantoti “nāmakāyo, padakāyo, niruttikāyo, byañjanakāyo”ti vuttaṃ sikkhāpadaṃ bhagavato ca vacanaṃ avītikkamanto hutvāti attho. Idameva ca “sikkhana”nti vuttaṃ, tattha sājīvānaṃ avītikkamo sikkhāpāripūriyā paccayo. Tato hi yāva maggā sikkhāpāripūri hotīti.

Anuppadātāti anubalappadātā, anuvattanavasena vā padātā. Kassa pana anuvattanaṃ padānañcāti? “Sahitāna”nti vuttattā sandhānassāti viññāyati. Tenāha “sandhānānuppadātā”ti. Yasmā pana anuvattanavasena sandhānassa padānaṃ ādhānaṃ āraḁkhaṇaṃ vā daḁhakaraṇaṃ hoti, tena vuttaṃ “dve jane samagge disvā”tiādi. Āramanti etthāti ārāmo, ramitabbaṭṭhānaṃ. Yasmā pana ā-kārena vināpi ayamatto labbhati, tasmā vuttaṃ “samaggarāmotipi pāḁi, ayamevattho”ti.

Etthāti -

“Nelaṅgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho;
Anīghaṃ passa āyantaṃ, chinnaṣotaṃ abandhana”nti. -

Imissā gāthāya. Sīlañhettha nelaṅganti vuttaṃ. Tenevāha - “citto gahapati, nelaṅganti kho, bhante, sīlānametaṃ adhivacana”nti. Sukumārāti appharusatāya mudukā. Purassa esāti ettha pura-saddo tannivāsivācako daṭṭhabbo - “gāmo āgato”tiādīsu viya. Tenevāha “nagaravāsīna”nti. Manaṃ appāyati vaḍḍhetīti manāpo. Tena vuttaṃ “cittavaḍḍhikarā”ti.

Kālavādītiādi samphappalāpā paṭiviratassa paṭipattidassanaṃ. Atthasaṃhitāpi hi vācā ayuttakālappayogena atthāvahā na siyāti anattaviññāpanavācaṃ anulometi, tasmā samphappalāpaṃ pajahantena akālavādītā pariharitabbāti vuttaṃ “kālavādī”ti. Kālena vadantenapi ubhayānatthasāadhanato abhūtaṃ parivajjetabbanti āha “bhūtavādī”ti. Bhūtañca vadantena yaṃ idhalokaparalokahitasampādakaṃ, tadeva vattabbanti dassetuṃ “atthavādī”ti vuttaṃ. Atthaṃ vadantenapi lokiyadhammasannissitameva avatvā lokuttaradhammasannissitaṃ katvā vattabbanti dassanattaṃ “dhammavādī”ti vuttaṃ. Yathā ca attho lokuttaradhammasannissito hoti, taṃ dassetuṃ “vinayavādī”ti vuttaṃ. Pañcannañhi saṃvaravinayānaṃ pañcannañca pahānavinayānaṃ vasena vuccamāno attho

nibbānādhigamanahetubhāvato lokuttaradhammasannissito hotīti. Evaṃ guṇavisesayuttova attho vuccamāno desanākosalle sati sobhati, kiccakaro ca hoti, na aññathāti dassetuṃ “nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsītā”ti vuttaṃ. Idāni taṃ desanākosallaṃ vibhāvetuṃ “kālenā”tiādimāha. Pucchādivasena hi otiṇṇavācāvattusmiṃ ekaṃsādibyākaraṇavibhāgaṃ sallakkhetvā tḥapanāhetūdāharaṇasandassanādiṃ taṃtaṃkālanurūpaṃ vibhāventiyā parimitaparicchinnarūpāya vipulataragambhīrodāraparamatthavitthārasaṅgāhikāya kathāya ñāṇabalānurūpaṃ pare yāthāvato dhamme paṭiṭṭhāpento “desanākusalo”ti vuccatīti evamettha atthayojanā veditabbā.

Evaṃ paṭipāṭiyā satta mūlasikkhāpadāni vibhajitvā abhijjhādiṭṭhānaṃ indriyaṃvarajāgariyānuyogehi vibhāvetuṃ tampi nīharitvā ācārasīlasseva vibhajanasena pāli pavattāti tadatthaṃ vivarituṃ “bījagāmaḥbhūtagāmasamārambhā”tiādi vuttaṃ. Tattha bījānaṃ gāmo samūho bījagāmo. Bhūtānaṃ jātānaṃ nibbattānaṃ rukkhagacchalatādīnaṃ samūho bhūtagāmo. Nanu ca rukkhādayo cittarahitatāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandābhāvato chinne viruhanato visadisajātibhāvato catuyoniapariyāpannato ca veditabbā, vuddhi pana pavāḷasilālavanānampi vijjatīti na tesāṃ jīvabhāve kāraṇaṃ, visayaggahaṇaṃ nesaṃ parikkappanāmatthaṃ supanaṃ viya ciñcādīnaṃ, tathā dohaḷādayo, atha kasmā bījagāmaḥbhūtagāmasamārambhā paṭivirati icchitāti? Samaṇasārūppato tannivāsīsattānurakkhaṇato ca. Tenevāha - “jīvasaṇṇino hi moghapurisa manussā rukkhāsmi”ntiādi.

Mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ, mūlaṃ bījaṃ etassātipi mūlabījaṃ. Sesesupi eseṃ nayo. Phaḷubījanti pabbabījaṃ. Paccayantarasaṃvāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sārāphale niruḷho bīja-saddo tadatthasaṃsiddhiyā mūlādīsipi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanatthaṃ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṃ “bījabīja”nti “rūparūpaṃ, dukkhadukkhā”nti ca yathā. Kasmā panettha bījagāmaḥbhūtagāmaṃ uddharitvā bījagāmo eva niddiṭṭhoti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, nanu avocumhā “mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ, mūlaṃ bījaṃ etassātipi mūlabījaṃ”nti. Tattha purimena bījagāmo niddiṭṭho, dutiyena bhūtagāmo. Duvidhopesa mūlabījaṃ nesaṃ mūlabījaṃ mūlabījanti sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā uddiṭṭhoti veditabbo. Tenevāha “pañcavidhassā”tiādi. Nīlatiṇarukkhādikassāti allatiṇassa ceva allarukkhādikassa ca. Ādi-saddena osadhigacchalatādīnaṃ saṅgaho.

Ekaṃ bhattaṃ ekabhattaṃ, taṃ assa atthīti ekabhattiko. So pana rattibhojanenapi siyāti tannivattanatthaṃ āha “rattūparato”ti. Evampi aparāṇhabhojīpi siyā ekabhattikoti tannivattanatthaṃ “virato vikālabhojanā”ti vuttaṃ. Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā ayaṃ buddhādīnaṃ ariyānaṃ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadanñño vikālo. Aṭṭhakathāyaṃ pana dutiyapadena rattibhojanassa paṭikkhattatā “atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāmā”ti vuttaṃ.

Dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchantīti iti-saddena evaṃpakāre dasseti. Aññehi gāhāpane upanikkhittasādiyane ca paṭiggahaṇattho labbhatīti “neva taṃ uggaṇhāti, na uggaḥpeti, na upanikkhattaṃ sādīyatī”ti vuttaṃ. Atha vā tividhaṃ paṭiggahaṇaṃ kāyena, vācāya, manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṃ uggaṇhanaṃ, vācāya paṭiggahaṇaṃ uggaḥpanaṃ, manasā paṭiggahaṇaṃ sādīyananti tividhampi paṭiggahaṇaṃ ekajjhaṃ gahetvā paṭiggahaṇāti vuttanti āha “neva taṃ

uggaṇhātī”tiādi. Esa nayo āmakadhaññapaṭiggahaṇātiādīsipi. Nīvārādiupadhaññassa sāliādīmūladhaññantogadhātā vuttaṃ “sattavidhassā”ti. “Anujānāmi, bhikkhave, pañca vasāni bhesajjāni acchavasam, macchavasam, susukāvasam, sūkaravasam, gadrabhavasam”nti vuttattā idaṃ odissa anuññātaṃ nāma. Tassa pana “kāle paṭiggahita”nti vuttattā paṭiggahaṇaṃ vaṭṭati sati paccayeti āha “aññatra odissa anuññātā”ti.

Sāruppena vañcanaṃ rūpakūṭaṃ, patirūpena vañcanāti attho. Aṅgena attano sarīrāvayavena vañcanaṃ aṅgakūṭaṃ. Gaṇhanavasena vañcanaṃ gahaṇakūṭaṃ. Paṭicchannaṃ katvā vañcanaṃ paṭicchannakūṭaṃ. Akkamatīti nippīleti, pubbabhāge akkamatīti sambandho. Hadayanti nāliādīmānabhājanānaṃ abbhantaraṃ. Telādīnaṃ nāliādīhi minanakāle ussāpitā sikhāyeva sikhābhedo, tassā hāpanaṃ. Kecīti sārasamāsācariyā uttaravihāravāsino ca.

Vadhoti muṭṭhippahārasātājanādīhi hiṃsanaṃ, viheṭhananti attho. Viheṭhanatthopi hi vadha-saddo dissati “attānaṃ vadhitvā vadhitvā rodātī”tiādīsu. Yathā hi apaṭiggahabhāvasāmaññe satipi pabbajitehi appaṭiggahitabbavatthuvisesabhāvasandassanatthaṃ itthikumāridāsīdāsādayo vibhāgena vuttā, evaṃ parassaharaṇabhāvato adinnādānabhāvasāmaññe satipi tulākūṭādayo adinnādānavisesabhāvadassanatthaṃ vibhāgena vuttā. Na evaṃ pāṇātipātapariyāyassa vadhassa puna gahaṇe payojanaṃ atthi, tattha sayamkāro, idha paramkāroti ca na sakkā vattum “kāyavacippayogasamuṭṭhāpikā cetanā chappayogā”ti vacanato, tasmā yathāvutto evamettha attho yutto. Aṭṭhakathāyaṃ pana “vadhoti mārāṇa”nti vuttaṃ. Tampi pothanameva sandhāyāti ca sakkā viññātum mārāṇasaddassa vihiṃsanepi dissanato.

Cīvarapiṇḍapātānaṃ yathākkamaṃ kāyakucchipariharaṇamattajotanāyaṃ avisesato aṭṭhannaṃ parikkhārānaṃ tappayojanatā sambhavatīti dassento “te sabbepī”tiādīmāha. Etepīti navaparikkhārikādayopi appicchā ca santuṭṭhā ca. Na hi tattakena mahicchatā asantuṭṭhitā hotīti.

Catūsu disāsu sukhaṃ viharati, tato eva sukhavihāraṭṭhānabhūtā catasso disā assa santīti cātuddiso. Tattha cāyaṃ satte vā saṅkhāre vā bhayena nappaṭihaññatīti appaṭigho. Dvādasavidhassa santosassa vasena santussanato santussamāno. Itarītareṇāti uccāvacena parissayānaṃ bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ, abbhantarānaṃ kāmacchandādīnaṃ kāyacittūpaddavānaṃ abhibhavanato parissayānaṃ sahitā. Bandhanabhāvakarabhayābhāvena acchambhi. Eko asahāyo. Tato eva khaggamigasiṅgasadisatāya khaggavisāṇakappo careyyāti attho.

Chinnapakkho, asaṇṇjātapakkho vā sakuṇo gantum na sakkotīti pakkhi-saddena visesetvā sakuṇo pāliyaṃ vuttoti āha “pakkhayutto sakuṇo”ti. Yassa sannidhikāraparibhogo kiñci ṭhapetabbaṃ sāpekkhāṭhapanānaṃ natthi, tādiso ayaṃ bhikkhūti dassento “ayamettha saṅkhepattho”tiādīmāha. Ariyanti apenti tato dosā, tehi vā ārakāti ariyoti āha “ariyenāti niddosenā”ti. Ajjhattanti attani. Niddosasukhanti nirāmisasukhaṃ kilesavajjarahitattā.

Yathāvutte sīlasamvare patitṭhitasseva indriyasaṃvaro icchitabbo tadadhiṭṭhānato tassa ca paripālakabhāvatoti vuttaṃ “so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhū”ti. Sesapadesūti “na nimittaggāhī hotī”tiādipadesu. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - na nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ na gaṇhāti, diṭṭhamattheyeva saṇṭhāti.

Nānubyañjanaggāhīti kilesānaṃ anu anu byañjanato pākāṭabhāvakaraṇato anubyañjanantiladdhavo hāraṃ hatthapādasitahasitakathitavilokitādibhedam ākāraṃ na gaṇhāti. Yaṃ tattha bhūtaṃ, tadeva gaṇhāti. Yatvādhikaraṇamenantiādimhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsaṃvarassa hetu etaṃ puggalaṃ satikavāṭena cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ apihitacakkhudvāraṃ hutvā viharantaṃ ete abhijjhādayo dhammā anvassaveyyuṃ anuppabandheyyuṃ. Tassa saṃvarāya paṭipajjati tassa cakkhundriyassa satikavāṭena pidahanatthāya paṭipajjati. Evaṃ paṭipajjantoyeva ca “rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”ti vuccati. Sotena saddaṃ sutvātiādīsupi eseva nayo. Evamidam saṅkhepato rūpādīsu kilesānubandhanimittādigghāparivajjanalakkaṇaṃ indriyaṃsaṃvaraṃ sīlaṃ veditabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu vuttanayeneva veditabbo. Kilesehi anavasittasukhantiādīsu rūpādīsu nimittādigghāparivajjanalakkaṇattā indriyaṃsaṃvarassa kilesehi anavasittasukhatā avikiṇṇasukhatā cassa vuttā.

Abhikkamaṃ abhikkanto, purato gamaṃ. Paṭikkamaṃ paṭikkanto, paccāgamaṃ. Tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma, paṭinivattento paṭikkamati nāma. Thānēpi thitakova kāyaṃ purato oṇamanto abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāyapi nisinnakova āsanassa purimaṅgābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma, pacchimaṃ aṅgappadesaṃ paccāsaṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjāyapi eseva nayo.

Sāttakasampajaññantiādīsu samantato pakārehi, pakatṭhaṃ vā savisesaṃ jānāti sampajāno, sampajānassa bhāvo sampajaññaṃ, tathāpavattaṃ ñāṇaṃ. Dhammato vaḍḍhisāṅkhātena saha atthena vattatīti sāttakaṃ, abhikkantādisāttakassa sampajaññaṃ sāttakasampajaññaṃ. Sappāyassa attano upakārāvahassa sampajaññaṃ sappāyasampajaññaṃ. Abhikkamādīsu bhikkhācāragocare, aññatthāpi pavattesu avijahitakammaṭṭhānasaṅkhāte gocare sampajaññaṃ gocarasaṃpajaññaṃ. Abhikkamādīsu asammuyhanameva sampajaññaṃ asammohasaṃpajaññaṃ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā “kinnu me ettha gatena attho atthi natthi”ti atthānatthaṃ pariggahetvā atthapariggahaṇaṃ sāttakasampajaññaṃ. Tattha ca atthoti cetiyadassanabodhidassanaṅghadassanatheradassanaasubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvāpi hi buddhārammaṇaṃ, saṅghadassanaṃ saṅghārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesam ovāde patiṭṭhāya asubhaṃ disvā tattha paṭhamajjhānaṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā etesaṃ dassanaṃ “sāttaka”nti vuttaṃ. Keci pana “āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā”ti vadanti.

Tasmiṃ pana gamane sappāyāsappāyaṃ pariggahetvā sappāyapariggaṇhaṃ sappāyasampajaññaṃ. Seyyathidaṃ - cetiyadassanaṃ tāva sāttahaṃ. Sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhāvānurūpaṃ itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya saṅcaranti. Tatra cassa itṭhe ārammaṇe lobho, anitṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṃsaggāpattiṃ vā āpajjati, jīvitabrahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti. Evaṃ taṃ thānaṃ asappāyaṃ hoti, vuttappakāraantarāyābhāve sappāyaṃ.

Bodhidassanepi eseva nayo. Saṅghadassanampi sātthaṃ. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattiṃ dhammassavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti. Evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ, antarāyābhāve sappāyaṃ. Mahāparisāparivārānaṃ therānaṃ dassanepi eseva nayo. Asubhadassanampi sātthaṃ maggaphalādhigamahetubhāvato. Dantakaṭṭhatthāya sāmaṇeraṃ gahetvā gatadaharabhikkhuno vatthupettha kathetabbaṃ. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubhaṃ asappāyaṃ, mātugāmassa ca purisāsubhaṃ. Sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ nāma.

Evaṃ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṃ kammaṭṭhānasaṅkhātāṃ gocaraṃ uggahetvā bhikkhācāragocare taṃ gahetvāva gamanaṃ gocarasampajaññaṃ nāma.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṃ asammohasampajaññaṃ. Taṃ evaṃ veditabbaṃ - idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhaputhujjanā abhikkamādīsu “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā, “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto “abhikkamāmi”ti citte uppajjamāne teneva cittaena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati, iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisāṅghāto abhikkamati, tassevaṃ abhikkamato ekekapaduddharaṇe pathavīdhātu, āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo. Tathā atiharaṇavīti haraṇesu. Vossajjane tejodhātu, vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo. Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vīti haraṇaṃ, vīti haraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbapabbaṃ sannisandhi odhiodhi hutvā tattakapāle pakkhittatilaṃ viya paṭapaṭāyanta bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanaṃ? Paramatthato hi dhātūnaṃ yeva gamanaṃ, dhātūnaṃ ṭhānaṃ, dhātūnaṃ nisajjanaṃ, dhātūnaṃ sayanaṃ. Tasmiṃ tasmiñhi koṭṭhāse saddhiṃ rūpena -

“Aññaṃ uppajjate cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati;
Avīcimanusambandho, nadīsotova vattatī”ti.

Evaṃ abhikkamādīsu asammuyhanaṃ asammohasampajaññaṃ nāmāti. Paccayasampattinti paccayapāripūriṃ. Ime cattāroti sīlasaṃvaro, santoso, indriyasamvaro, satisampajaññanti ime cattāro araṇṇavāsassa sambhārā. Vattabbataṃ āpajjati “asukassa bhikkhuno araṇṇe tiracchānagatānaṃ viya vanacarakānaṃ viya ca nivāsamattameva, na araṇṇavāsānucchavikā kāci sammāpaṭipattī”ti apavādasena vattabbataṃ, āraṇṇakehi vā tiracchānagatehi vanacarakavisabhāgajanehi vipaṭipattivasena vatthabbataṃ āpajjati. Bheravasaddaṃ sāventi, tāvatā apalāyantaṃ hatthehi sīsaṃ...pe... karonti. Kāḷakasadisattā kāḷakaṃ, vītikamasāṅkhātāṃ thullavajjaṃ. Tilakasadisattā tilakaṃ, micchāvitakkasāṅkhātāṃ aṇumattavajjaṃ. Tanti pītiṃ. Vibhūtabhāvena upaṭṭhānato khayato sammasanto.

Vivittanti janavivittaṃ. Tenāha “suñña”nti. Taṃ pana janasaddanigghosābhāvena vedittabbaṃ saddakaṇṭakattā jhānassāti āha “appasaddaṃ appanigghosanti attho”ti. Etadevāti nissaddataṃyeva. Vihāro pākāraparicchinno sakalo āvāso. Aḍḍhayogo dīghapāsādo, “garuḷasaṇṭhānapāsādo”tipi vadanti. Pāsādo caturassapāsādo. Hammiyaṃ muṇḍacchadanapāsādo. Aṭṭo paṭirājūnaṃ paṭibāhanayoggo catuppañcabhūmako patissayaviseso. Mālo ekakūṭasaṅgahito anekakoṇavanto patissayaviseso. Aparo nayo - vihāro nāma dīghamukhapāsādo. Aḍḍhayogo ekapassacchadanakasenāsaṇaṃ. Tassa kira ekapasse bhitti uccatārā hoti, itarapasse nīcā. Etena taṃ ekapassacchadanakaṃ hoti. Pāsādo nāma āyatacaturassapāsādo. Hammiyaṃ muṇḍacchadanaṃ candikaṅgaṇayuttaṃ. Guhā nāma kevalā pabbataguhā. Leṇaṃ dvārabaddhaṃ pabbhāraṃ. Maṇḍapoti sākāhamaṇḍapo. Āvasathabhūtaṃ senāsaṇaṃ viharitabbatṭhena vihārasenāsaṇaṃ. Masārakādi mañcapīṭhaṃ tattha attharitabbabhisi upadhānañca mañcapīṭhasambandhato mañcapīṭhasenāsaṇaṃ. Cimilikādi bhūmiyaṃ santharitabbatāya santhatasenāsaṇaṃ. Abhisāṅkhatābhāvato kevalaṃ sayanassa nisajjāya ca okāsabhūtaṃ rukkhāmūlādi paṭikkamitabbatṭhānaṃ okāsasenāsaṇaṃ. Senāsanaggahaṇena gahitamevāti “vivittaṃ senāsaṇa”nti iminā senāsanaggahaṇena gahitameva sāmāññajotaṇābhāvato.

Yadi evaṃ kasmā “arañña”nti vuttanti āha “imassa panā”tiādi. Bhikkhunīnaṃ vasena āgatanti idaṃ vinaye tathā āgataṃ sandhāya vuttaṃ, abhidhammepi pana “araññanti nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ arañña”nti āgatameva. Tattha hi yaṃ na gāmapadesantogadhaṃ, taṃ araññanti nippariyāyavasena tathā vuttaṃ. Dhutaṅganiddese yaṃ vuttaṃ, taṃ yuttaṃ, tasmā tattha vuttanayena gahetabbanti adhippāyo. Rukkhāmūlanti rukkhasamīpaṃ. Vuttañhettaṃ “yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhāmūla”nti. Sela-saddo avisesato pabbatapariyāyoti katvā vuttaṃ “pabbatanti sela”nti, na silāmayameva. Paṃsumayādiko hi tividhopi pabbato evāti. Vivaranti dvinnaṃ pabbatānaṃ mitho āsannatare ṭhitānaṃ ovarakādisadisāṃ vivaraṃ. Ekasmimyeva vā pabbate. Umaṅgasadisanti suduṅgāsadisāṃ. Manussānaṃ anupacāraṭṭhānanti pakatisaṅcāravasena manussehi na saṅcaritabbatṭhānaṃ. Ādi-saddena “vanapatthanti vanasaṇḍānametaṃ senāsaṇānaṃ adhivacanaṃ. Vanapatthanti bhiṃsanakānametaṃ. Vanapatthanti salomahaṃsānametaṃ. Vanapatthanti pariyaṇṭānametaṃ. Vanapatthanti na manussūpacārānametaṃ senāsaṇānaṃ adhivacana”nti imaṃ pālīppadesaṃ saṅgaṇhāti. Acchannanti kenaci chadanena antamaso rukkhasākhāyapī na chāditaṃ. Nikkaḍḍhitvāti nīharitvā. Pabbhāraleṇasadiseti pabbhārasadise, leṇasadisē vā.

Piṇḍapātāpariyesanaṃ piṇḍapāto uttarapadalopenāti āha “piṇḍapātāpariyesanato paṭikkanto”ti. Pallaṅkanti ettha pari-saddo samantatoti etasmim atthe, tasmā vāmoruṃ dakkhiṇoruṃca samaṃ ṭhapetvā ubho pāde aññamaññaṃ sambandhe katvā nisajjā pallaṅkanti āha “samantato ūrubaddhāsana”nti. Ūrūnaṃ bandhanavasena nisajjā pallaṅkaṃ. Ābhujitvāti ca yathā pallaṅkavasena nisajjā hoti, evaṃ ubho pāde ābhujite samīñjite katvā. Taṃ pana ubhinnaṃ pādānaṃ tathāsambandhatākaraṇanti āha “bandhitvā”ti. Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ ṭhapaṇaṃ nisajjāvacaṇeneva bodhitanti ujum kāyanti ettha kāya-saddo uparimakāyavisayoti āha “uparimasarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā”ti. Taṃ pana ujukaṃ ṭhapaṇaṃ sarūpato payojanato ca dassetuṃ “atṭhārasā”tiādi vuttaṃ. Na paṇamantīti na oṇamanti. Na paripatatīti na vigacchati vīthim na laṅgheti, tato eva pubbenāparaṃ

visesasampattiyā kammaṭṭhānaṃ vuddhiṃ phātiṃ gacchati. Parimukhanti ettha pari-saddo abhi-saddena samānatthoti āha “kammaṭṭhānābhimukha”nti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. Samīpattho vā pari-saddoti dassento “mukhasamīpe vā katvā”ti āha. Ettha ca yathā “vivittaṃ senāsanaṃ bhajati”tiādinā bhāvanānurūpaṃ senāsanaṃ dassitaṃ, evaṃ nisīdatīti iminā alīnānuddhaccapakkhiyo santo iriyāpatho dassito. “Pallaṅkaṃ ābhujitvā”ti iminā nisajjāya daḥhabhāvo. “Parimukhaṃ satīṃ upaṭṭhapetvā”ti iminā ārammaṇapariggahūpāyo.

Parīti pariggahaṭṭho “pariṇāyikā”tiādīsu viya. Mukhanti niyyānaṭṭho “suññatavimokkhamukha”ntiādīsu viya. Paṭipakkhato niggamanaṭṭho hi niyyānaṭṭho, tasmā pariggahitaniyyānaṃ satinti sabbathā gahitāsammaṃ pariccattasammaṃ satīṃ katvā, paramasatinēpakkaṃ upaṭṭhapetvāti attho.

Abhijjhāyati gijjhati abhikaṅkhati etāyāti abhijjhā, lobho. Lujjanaṭṭhenāti bhijjanaṭṭhena, khaṇe khaṇe bhijjanaṭṭhenāti attho. Vikkhambhanavasenaṭi ettha vikkhambhanaṃ anuppādanaṃ appavattanaṃ paṭipakkhena suppahīnattā. Pahīnattāti ca pahīnasadisataṃ sandhāya vuttaṃ jhānassa anadhigatattā. Tathāpi nayidaṃ cakkhuviññāṇaṃ viya sabhāvato vigatābhijjhaṃ, atha kho bhāvanāvasena. Tenāha “na cakkhuviññāṇasadenā”ti. Eeva nayoti yathā cakkhuviññāṇaṃ sabhāvena vigatābhijjhaṃ abyāpannaṅca na bhāvanāya vikkhambhitattā, na evamidaṃ. Idaṃ pana cittaṃ bhāvanāya parisodhitattā abyāpannaṃ vigatathinamiddhaṃ anuddhataṃ nibbikicchaṅcāti attho. Purimapakatinti parisuddhapaṇḍarasabhāvaṃ. “Yā tasmīṃ samaye cittassa akalyatā”tiādinā thinassa, “yā tasmīṃ samaye kāyassa akalyatā”tiādinā ca middhassa abhidhamme niddiṭṭhattā vuttaṃ “thināṃ cittaḡelaṅṅhaṃ, middhaṃ cetasikagelaṅṅha”nti. Satipi hi aññaṃaññaṃ avippayoge cittakāyalaḡatādīnaṃ viya cittacetasikānaṃ yathākkamaṃ taṃtaṃvisesassa yā tesāṃ akalyatādīnaṃ visesapaccayatā, ayametesāṃ sabhāvoti daṭṭhabbaṃ. Ālokasaṅṅīti ettha atisayattavisiṭṭhaatthiatthābodbhakoyamīkāroti dassento āha “rattimpi...pe... samannāgato”ti. Idaṃ ubhayanti satisampajaṅṅamāha.

Atikkamitvāti vikkhambhanavasena pajahitvā. Kathamidaṃ kathamidanti pavattiyā kathaṃkathā, vicikicchā, sā etassa atthīti kathaṃkathī, na kathaṃkathīti akathaṃkathī, nibbikiccho. Lakkhaṇādibhedatoti ettha ādi-saddena paccayaparihānappahāyakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Tepi hi pabhedato daṭṭhabbāti. Ucchinditvā pātentīti ettha ucchindanaṃ pātanaṅca tāsaṃ paññānaṃ anuppannānaṃ uppajjituṃ appadānameva. Iti mahaggaṭānuttarapaññānaṃ ekaccāya ca parittapaññāya anuppattihetubhūtā nīvaraṇadhammā itarāya ca samatthataṃ vihanantiyevāti “paññāya dubbalīkaraṇā”ti vuttā. Appentoti nigamento.

Attantapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Taṇhāsuttādivaṇṇanā

199-200. Navame tayo bhava ajjhottharivā ṭhitaṃ “ajjhakkassa upādāya aṭṭhārasa taṇhāvicaritaṇī”tiādinā vuttaṃ taṃ taṃ attano koṭṭhāsabhūtaṃ jālametissā atthīti jālinī. Tenāha “tayo vā bhava”tiādi. Tattha tatthāti tasmīṃ tasmīṃ bhava, ārammaṇe vā. Apicātiādinā niddesaṇayena visattikāpadassa atthaṃ dassento niddesapāḷiyā ekadesaṃ dasseti “visamūlā”tiādinā. Ayaṅhettha niddesapāḷi -

“Visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visālāti

visattikā, visakkatīti visattikā, viṣaṃharatīti visattikā, viṣaṃvādikāti visattikā, viṣamūlāti visattikā, viṣaphalāti visattikā. Viṣaparibhogāti visattikā. Viṣālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase paṣaṃsāya sukhe cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmādhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhava rūpabhava arūpabhava saññibhave asaññibhave nevasaññināsaññibhave ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu viṣaṭā vitthatāti visattikā”ti.

Tattha viṣatāti vitthatā rūpādīsu tebhūmakadhammabyāpanavasena. Viṣaṭāti purimavacanameva ta-kārassa ṭa-kāraṃ katvā vuttaṃ. Viṣālāti vipulā. Viṣakkatīti parisahati. Ratto hi rāgavatthunā parena tāḷiyamānopi sahati, vipphandanaṃ vā “viṣakkana”nti vadanti. Viṣaṃharatīti tathā tathā kāmesu āniṣaṃsaṃ dassentī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṃ saṃharati saṃkhipati. Viṣaṃ vā dukkhaṃ, taṃ harati upanetīti attho. Aniccādiṃ niccādito gaṇhantī viṣaṃvādikā hoti. Dukkhanibbattakassa kammassa hetubhāvato viṣamūlā, viṣaṃ vā dukkhadukkhādibhūtā vedanā mūlaṃ etissāti viṣamūlā. Dukkhasamudayattā viṣaṃ phalaṃ etissāti viṣaphalā. Taṇhāya rūpādikassa dukkhassa paribhogā hoti, na amatassāti sā viṣaparibhogā vuttā. Sabbattha niruttivasena padasiddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṃ dassetuṃ puna “viṣaṭā vā panā”tiādi vuttaṃ.

Tantaṃ vuccati vatthavinanattaṃ tantavāyehi daṇḍake āsañcitvā pasāritasuttavaṭṭi “tanīyati”ti katvā, taṃ pana suttaṃ santānākulatāya nidassanabhāvena ākulameva gahitanti āha “tantaṃ viya ākulajāto”ti. Saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “yathā nāmā”tiādi vuttaṃ. Samānetunti pubbenāparaṃ samaṃ katvā ānetuṃ, avisamaṃ ujum kātunti attho. Tantameva vā ākulaṃ tantākulaṃ, tantākulaṃ viya jāto bhūtoto tantākulakajāto. Vinanato gulāti itthiliṅgavasena laddhanāmassa tantavāyassa guṇṭhikaṃ nāma ākulabhāvena aggato vā mūlato vā duviññeyyameva khalibaddhatantasuttanti āha “gulāguṇṭhikaṃ vuccati pesakārakañjiasutta”nti.

Sakuṇikāti paṭapadasakuṇikā. Sā hi rukkhasākhāsu olambanakuṭavā hoti. Tañhi sā kuṭavaṃ tato tato tiṇahīrādi ke ānetvā tathā vinati, yathā te pesakārakañjiasuttaṃ viya aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ vivecetum vā na sakkā. Tenāha “yathā”tiādi. Tadubhayampi “gulāguṇṭhika”nti vuttaṃ kañjiasuttaṃ kulāvakañca. Purimanayenevāti “evameva sattā”tiādinā vuttanayeneva. Kāmaṃ muñjapabbajatiṇāni yathājātānipi dīghabhāvena patitvā araññaṭṭhāne aññamaññaṃ vinandhitvā ākulabyākulāni hutvā tiṭṭhanti, tāni pana na tathā dubbiveciyāni yathā rajjubhūtānīti dassetuṃ “yathā tānī”tiādi vuttaṃ. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva.

Apāyāti avaḍḍhikā, sukhena, sukhahetunā vā virahitāti attho. Dukkhasa gatibhāvatoti āpāyikassa dukkhassa pavattiṭṭhānabhāvato. Sukhasamussayatoti abbhudayato. Vinipatitattāti virūpaṃ nipātattā, yathā tenattabhāvena sukhasamussayo na hoti, evaṃ nipatitattā. Itaroti saṃsāro. Nanu “apāya”ntiādinā vuttopi saṃsāro evāti? Saccametam, nirayādīnaṃ pana adhimattadukkhabhāvadassanattaṃ apāyādiggahaṇaṃ. Golaḷibaddaṇāyenāyamatto veditabbo.

Khandhānañca paṭipāṭīti pañcannaṃ khandhānaṃ hetuphalabhāvena aparāparappavatti. Abbocchinnaṃ vattamānāti avicchedena vattamānā. Taṃ sabbampīti taṃ “apāya”ntiādinā vuttaṃ sabbam apāyadukkhañca vaṭṭadukkhañca. Mahāsamudde vātakkhittā nāvā viyāti idaṃ paribbhamanaṭṭhānassa mahantadassanattathāñceva paribbhamanassa anavaṭṭhitatādassanattathāñca upamā. Yante yuttagoṇo viyāti idaṃ pana avasībhāvadassanattathāñceva duppamokkhabhāvadassanattathāñcāti veditabbaṃ.

“Samūhaggāhoti taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ sādharmaṇaggāho”ti vadanti, “itthaṃ evaṃ aññathā”ti pana visesaṃ akatvā gahaṇaṃ samūhaggāhoti daṭṭhabbo. Visesaṃ akatvāti ca anupanidhānaṃ samato asamato ca upanidhānanti imaṃ vibhāgaṃ akatvāti attho. Itthanti hi anupanidhānaṃ kathitaṃ. Evaṃ aññathāti pana samato asamato ca upanidhānaṃ. Aññaṃ ākāraṇti parasantānagataṃ ākāraṃ.

Atthīti sadā saṃvijjatīti attho. Sīdatīti nassati. Saṃsayaparivitakkavasenaṇti “kiṃ nu kho ahaṃ siyaṃ, na siya”nti evaṃ parivitakkavasena. Patthanākappanavasenaṇti “api nāma sādhu panāhaṃ siya”nti evaṃ patthanāya kappanavasena. Suddhasīsāti taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ sādharmaṇā sīsā. “Itthaṃ evaṃ aññathā”ti vuttassa visesassa anissitattā “suddhasīsā”ti vuttā. Tattha diṭṭhisīsehi diṭṭhiyā gahitāya tadavinābhāvinī taṇhā dassitā, catūhi sīsehi dvādasahi ca sīsamūlakehi mānadiṭṭhīhi ayameva taṇhā dassitāti āha “evamete...pe... taṇhāvicaritadhammā veditabbā”ti. Nanu ca mānadiṭṭhiggāhopi idhādhippeto, yato “taṇhāmānadiṭṭhivasena samūhaggāho”ti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, tasmā kathaṃ taṇhāvicaritānīti idaṃ vacanaṃ? Vuccate - diṭṭhimānesupi taṇhāvicaritānīti vacanaṃ aññamaññaṃ vippayogīnaṃ diṭṭhimānānaṃ taṇhāya avippayogānaṃ taṃmūlakattā tappadhānatāya katanti veditabbaṃ. Dasamaṃ uttānameva.

Taṇhāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 04. Subcommentary on the Book of the Fours. 4. The Fourth Fifty Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org